

Мектептегі мерекелер: тәрбие жұмыстарының сценарийлері

Бимариям
Бекзатқызы
МАНАРБЕК

Қ. Қасымов атындағы
№ 28 ІТ мектеп-лицейінің
2«Д» сынып оқушысы

Бимариям Бекзатқызы
МАНАРБЕК 2018 жылы 10 мамырда Жетісу облысы Талдықорған қаласында дүниеге келді. 1 жас 3 айында алғаш балабақшаға барды. 4 жасынан бастап «Зерде» би ансамбліне қатыса бастады. Сол би орталығымен Алматы, Астана, Түркістан қалаларына жарыстарға барып, бас жүлде иегері атанды. 2023 жылы Талдықорған қаласы, «Жетісу» телеарнасында «Таң жарық» бағдарламасының қонағы да болып үлгерді. 2024 жылы Қ. Қасымов атындағы №28 ІТ мектеп-лицейінің 1-сыныбына барды.

Бимариямның ата-анасы – Бекзат Манарбекұлы мен Мөлдір Қасенқызы өздерінің тұла бойы тұңғышы – Бимариямның салауатты өмір сүріп, талантының ашылуына бар жағдайын жасауда. Қазіргі таңда Бимариям – Қ. Қасымов атындағы №28 ІТ мектеп-лицейінің 2 «Д» сыныбының озат оқушысы, сыныптың мақтанышы. Бастауыш сынып мұғалімі – Турусбекова Енлик Бағдатқызының тынымсыз, адал еңбегінің арқасында Бимариям сыныптың алды бола білді. Ол білімге құштар әрі еңбексүйгіш қыз. «Оқу үздігі», «100 есеп – 100 жетістік» атты марафонның бас жүлдегері, республикалық математика пән олимпиадасының 1-орын иегері. Оның атасы – Манарбек Мырзахметұлы мен апасы – Сәуле Арынқызы немересіне ұлағатты тәрбие мен мейір-шапағатын беруден талмайды. Тәрбие отбасынан басталады демекші, Бимариямның нағашы атасы – Қасен Шаймерденұлы мен нағашы апасы – Райхан Қабдолданқызының да үлесі баршылық. Бимариямның артынан ерген 3 бауыры оны үлгі тұтып, болашақта әпкесіне ұқсап, талай шыңдарды бағындыруды мақсат етіп жүр. Ал біз Бимариямға зор денсаулық пен тек сәттілік тілеп, алар асуларының көп болуын тілейміз!

Мектептегі мерекелер

тәрбие жұмыстарының сценарийлері

Журнал 2006 жылдың қаңтар айынан бастап екі айда бір рет қазақ тілінде шыға бастады.
2011 жылдан бастап ай сайын шығады

Республикалық ғылыми-әдістемелік, педагогикалық журнал)

МАЗМҰНЫ

Б. Джумагазиева. Ата заңымыз – елдігіміздің асыл тірегі.....	3
А. Бирмаганбетова. Ұстазым – ұлағатым, үлгі-өнегем	6
С. Амренова. Тілімізді құрметтейік.....	9
Г. Шәдібаева. Күзгі бал.....	12
Ж. Алманова. Күз – молшылық, береке	15
Г. Ералиева. Адам болам десең – құқыңды біл	17
А. Жанұзақова. Жол және біз	20
Н. Мырзашева. Табиғатпен сырласу	24
Г. Утарбаева. Тахауидың тағылымы	26
А. Есмагамбетова. Ұлттық әдебиетті насихаттаудағы кітапханашының рөлі	33
Ж. Нурымгереева. Даналық сөздердің иесі	36
А. Таған. Абай – қазақтың бас ақыны.....	38
А. Кеншінбаева. Қазақтың моралисі	39

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:
«Педагог LTD» ЖШС

Бас редактор:
Гүлжанат ҚҰСТАНОВА

Көркемдеуші және беттеуші:
Нұрзат РАЙМҚҰЛОВА

«Мектептегі мерекелер:
тәрбие жұмыстарының
сценарийлері» журналы

20.05.2010 ж. ҚР Байланыс
және ақпарат министрлігінде
қайта тіркеліп, № 10966-Ж
куәлігі берілді.

Басылым индексі: 75489

Басуға қол қойылды
24.10. 2025 ж.
Офсеттік басылым.

Тапсырысы: 326.

Редакцияның мекен-жайы:
050036, Алматы қаласы,
Мамыр-2 ы/а, 13-7.
Тел/факс: 8 (727) 255-72-94.
Ұялы тел.: 8 777 303 37 67.

Эл.пошта: pedagog-ltd@mail.ru
Сайт: www.pedagog-ltd

Журнал <<Print House GERONA>>
баспаханасында басылды.
Алматы қаласы, Сәтбаев көшесі
30А/3, 124-кеңсе.
Тел.: (727) 250 47 40.

АҚЫЛДАСТАР АЛҚАСЫ:

Кіршібаева Райхан –
эл-Фараби атындағы
№145 мектеп-гимназия
директорының тәрбие
жұмысы жөніндегі
орынбасары.
Алматы қаласы.

**Қоңырбаева Сараш
Сахиқызы –** эл-Фараби
атындағы Қазақ Ұлттық
университетінің
қауымдастырылған
профессоры, педагогика
ғылымдарының кандидаты.
Алматы қаласы.

**Атабекова Бақытгүл
Ботабекқызы – PhD,**
Абай атындағы Қазақ
Ұлттық педагогикалық
университетінің аға
оқытушысы. Алматы қаласы.

**НАЗАР
АУДАРЫҢЫЗ!**

Материалдарды компьютерде Times New Roman қарпімен теріп, көлемі 2 беттен аспайтын Microsoft Word файлы ретінде CD дискіге жазып жіберіңіз. Мақала соңында автор туралы толық әрі нақты мәлімет болуы керек. Аты-жөніңізді толық жазыңыз (Мысалы, М.Т., К.С. емес). Мақалаңызға қосымша журналға жазылғандығыңыз жөніндегі **түбіртек көшірмесін** салғаныңыз жөн. Түбіртектің түпнұсқасы өзіңізде қалсын. Ол журналды уақытысында алмаған жағдайда байланыс бөлімшесіне барып, талап етулеріңізге керек болады. Мақаланы мүмкіндігінше Интернет арқылы электронды поштаға (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru) жіберіңіз. Факс арқылы, бағалы хат арқылы да редакция мекен-жайына жіберулеріңізге болады.

Жарияланған материалдар редакцияның пікірін білдірмейді. Фактілер мен мәліметтердің дұрыстығына авторлар жауапты. Қолжазбалар мен фотосуреттер рецензияланбайды және қайтарылмайды. Журналға шыққан материалдарды редакцияның келісімінсіз көшіріп басуға болмайды.

Ата заңымыз – елдігіміздің асыл тірегі

Мақсаты: оқушыларға Қазақстан Республикасы Конституциясы туралы терең білім беру, жеке адамның конституциялық құқықтары мен міндеттеріне құрметпен қарау және оларды орынды пайдалана білуге үйрету, рәміздердің тәрбиелік мәнін ашып түсіндіру, оқушылардың қосымша ақпараттармен жұмыс дағдыларын қалыптастыру. Патриоттық, адамгершілік, ұлттық, құқықтық тәрбие рухына тәрбиелеу.

Көрнекілік: слайд-шоу «Тәуелсіз Қазақстанға – 25 жыл», кітап көрмесі.

Барысы.

Әнұран орындалады.

- Құрметті оқырмандар 30 тамыз Қазақстан Республикасының Ата Заңының туған күніне арналған «Ата заңымыз – елдігіміздің асыл тірегі» атты шараға қош келдіңіздер! 30 тамыз ҚР негізгі мерекелердің бірі. Республика Конституциясының қабылданған күні – барлық Қазақстан халқы мерекелейтін жалпы мемлекеттік мейрам. Адам өмірге келгеннен кейін оның өмірін, денсаулығын, тыныштығын біздің мемлекетіміздің Ата заңы қорғайды.

Конституция – ел тәуелсіздігінің, мемлекеттігінің негізгі тірегі. Оны мемлекеттің саяси-құқықтық

төлқұжаты деп бекер атамайды. Конституция ең алдымен мемлекеттің қандай жолмен дамитынын, басты құндылықтарын айқындайды. Ата заңның 1-бабының 1-тармағында: «Қазақстан өзін ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылатын демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады» деген. Ендеше, мемлекетіміздің Ата заңы халқымыздың тәуелсіз ел болуды армандаған мүддесін заң тілінде айшықтаған, әлемге, адамзат ғаламына Қазақстан деген мемлекет бар екенін паш еткен заңнамалық құжат болып табылады.

1993 жылы қаңтарда тәуелсіз Қазақстанның тұңғыш Конституциясы қабылданды. Еліміздің Президенттік басқару жүйесіне өтуіне байланысты жана заң қабылдау қажет болды. 1995 жылы 30 тамызда Бүкілхалықтық референдум өткізіліп, нәтижесінде Қазақстанның жана Конституциясы қабылданды. Конституция 9 бөлім, 98 баптан тұрады. Қазіргі таңда заңға бірнеше мәрте толықтырулар мен өзгертулер енгізілген. Кез келген азамат еліміздің негізгі заңы – Конституцияны міндетті түрде оқып-танысып, керек баптарын жатқа білуі тиіс.

Ата заң тәуелсіздігіміз бен тұтастығымыздың кепілі ретінде біздің бірлігімізді бекемдеп, елдегі тұрақтылық пен татулықтың тұтқасы болды.

Әдеби монтаж.

Ата заң

Әділдікпен басталсын деп атқан таң,

Ата-бабам келе жатыр сақтап заң.

«Қасым ханның қасқа жолы» бас болып,

Тәуке ханның жарғылары сақталған.

Билер шешіп ақ пен қара арасын,
Жапқызбаған жамандықтың жаласын.

Заң деген бар біздегі асыл қасиет,
Әділ шешім ақтай берген бағасын.

Ата заңым таң нұрындай таралған,

Ақиқаттың арманынан жаралған.

Өткір тілмен шындық шешім әр ісін,

Адалдықтың ақ сүтінен нәр алған.

Егемендік алып елім тендігін,

Шаңырақтың ашқан тұрып түндігін,

Туған күнің құтты болсын, Ата Заңым!

Конституция — ерікті елдің құқы

Конституция — ерікті елдің құқы,
Адам құқы, алдымен ердің құқы.

Мемлекетім жан-жақты дәйектелген,

Конституция — алтын заң, елдің құты.

Ол бойынша бекіген бостандығым,

Ол бойынша сақталған сөз сандығым.

Ол бойынша тілім де мемлекеттік,

Қуаттайды мұны бар достар бүгін.

Ол бойынша сайлаймын, сайланам да,

Ол бойынша біртұтас бай далам да.

Сансыз ұлттың өкілі бір ордада,
Тең құқылы барлығы айналамда.
Қалауымша оқимын, білім алам.
Емделемін ауырсам заңды түрде,
Конституциям бекіткен мұны маған.

Өз елімде қастерлі, құрметтімін,
Қорламайды ешкім де тілдеп қырын.

Тәртіп бұзсам немесе қылмыс қылсам,

Заң алдында жауапқа міндеттімін.

Баға жетпес құным бары,

Еркін шыққан ерекше үнім бары,

Елтаңбалы жығылмас туым бары

Алтын заңға айтылған мұның

бәрі.

«Сұрақ-жауап» сайысы:

1. Қазақстан қашан өз егемендігін жариялады? (1990 жылы 25 қазанда)

2. ҚР азаматтары қандай білім алуға міндетті? (Орта білім)

3. Конституцияда қанша бөлім бар? (9 бөлім)

4. Қазақстанның әрбір азаматының ең басты құқығын ата? (Әркімнің өмір сүруге құқығы бар)

5. ҚР баланың құқықтары туралы заң қашан қабылданды? (2002 жылы 8 тамызда)

6. Мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы кім? *(Халық)*

7. Заң бойынша бала деп кімді айтады? *(18 жасқа толмаған адам)*

8. Заң шығарушы орган қалай аталады? *(Парламент)*

9. Президент болып неше жас-тан бастап неше жасқа дейін сайлана алады?

(35 жасқа толған, 65 жастан аспаған азамат)

10. Бала құқығы туралы Конвенция қашан қабылданды? *(1989 жылы 20 қарашада)*

11. Әлемде ең алғаш конституция қай елде жазылған? *(АҚШ-та)*

12. Президент неше жылға сайлана алады? *(7 жылға)*

13. Адамның ешкім қол сұғуға болмайтын құқығы не? *(Бостандық)*

14. Қылмыстық жауапкершілікке тартылатын жас шамасы?

(16 жас, ерекше ауыр қылмысқа 14 жастан тартылады)

15. Парламент неше палатадан тұрады? *(Екі: сенат, мәжіліс)*

16. Адам құқығының жалпыға бірдей декларация қашан қабылданды?

(1948 жылы 10 желтоқсанда)

17. Қай жастан бастап жасөспірімдердің еңбекке араласуға құқығы бар? *(14 жастан)*

18. Ең алғаш қай ғасырда, қай елде заң ережесі шықты? *(Рим құқығы б.з.д. 9-7 ғасырда)*

19. Қазіргі неке және отбасы заңында неше жастан бастап үйленуге рұқсат етілген?

(18 жастан бастап)

«Тіл өнер» сайысы:

1. Бір қазаға екі ... жоқ (жаза)

2. Би екеу болса, дау ... (төртеу)

3. Әр елдің ... басқа, иттері қара қасқа (заң)

4. Қыдырып ішкен көженің керегі жоқ,

Қыдырып айтқан ... керегі жоқ (билік)

5. Ата-ананың қадірін ... болғанда білерсің. (балалы)

Достың қадірін...болғанда білерсің. (жала)

Әрбір бала өз отбасында, ата-анасымен бірге өмір сүруге құқылы.

- Бала өз ойын еркін айтуға құқылы. Әрбір Қазақстан оқушыларының міндеттеріне тоқталайық.

1. Әрбір оқушы ҚР Конституциясы мен заңдарын сақтауға міндетті.

2. Бала адамның құқықтарын, арнамысы мен қадір-қасиетін сақтауға міндетті.

3. Табиғатты қорғауға, тарихи мәдени мұраларды сақтауға міндетті.

Қорытынды.

**Бибігүл ДЖУМАГАЗИЕВА,
Хамза Есенжанов атындағы
облыстық балалар
мен жасөспірімдер
кітапханасының қызметкері.
Орал қаласы,
Батыс Қазақстан облысы.**

Ұстазым – ұлағатым, үлгі-өнегем

Айнур
Амангереевна
БИРМАГАНБЕТОВА,
Тасөткел орта мекте-
бінің математика пәні
мұғалімі.
Хромтау ауданы,
Ақтөбе облысы.

1-жүргізуші: Армысыздар, аса қадір-менді ұстаздар ұжымы. Сіздерді бүгінгі төл мерекелеріңізбен шын жүректен құттықтаймыз!

2-жүргізуші: Сіздердің дана көңілде-ріңіз әр оқушының жан дүниесін нұр-

ландырып, жүрегіне шапағат нұрын төгуде. Мерейлі мерекеде дендеріңізге саулық, отбасыларыңызға амандық, істеріңізге сәттілік тілейміз. Құрметті ұстаздар!

1-жүргізуші: Бүгін бізде үлкен мереке. Бүгін ұстаздар қауымының төл мерекесі. Олай болса, бүгінгі күн ұстаздарға арналмақ. Күн сәулесі өмірге қандай жарық берсе, ұстаз есімі де шәкірттерге күндей жарық береді. Ендеше, бүгінгі «**Ұстазым – ұлағатым, үлгі-өнегем**» атты мерекелік

концертімізді ашық деп жариялаймыз.

2-жүргізуші: Бүгінгі концертіміздің өзіндік ерекшелігі бар. Ұстаздарымызды күнделікті үрдістерден демалтып, мерекелік атмосфера жасау үшін кешіміздің арнайы дресс коды бар.

1-жүргізуші: Бүгінгі кешімізге күлгін түсті таңдауымыздың өзіндік себебі бар.

Күлгін түс роялтимен және тектілікпен байланысты, сән-салтанат, байлық туралы әсер қалдырады. Күлгін түс құрметтеудің қажет екенін білдіреді. Бұл психикалық қабілеттер мен интеллектуалды ағартушылықты шабыттандырады және кеңейтеді.

2-жүргізуші: Кешіміздің осынау бөлек аурасын бұзып отырған жандарды байқап тұрсың ба Нұрай? Бұл туралы олар қандай сылтау айтар екен?

1-жүргізуші: Мүмкін кешіміздің бұл талабын білмеген шығар. Дегенмен мұны білмеу сабақ кестесіне мән бермеу сияқты ғой.

2-жүргізуші: Немесе дене шынықтыру сабағының болатынын біле тұрып, спорттық киім әкелмеу; мектеп формасын сақтамау секілді ғой.

1-жүргізуші: Мына теңеулерге қарасам, бір шара қолдануға болады ғой, ендеше, дресс кодқа сай киінбеген ұстаздарымыздан қонақ кәде сұрайық.

2-жүргізуші:

Бүгінгі күн құшақтарың гүлге толсын,

Дендеріңнің саулығы мықты болсын.

Білімменен суарған шәкірттерің,
Төл мерекен, ұстаздар, құтты болсын! - дей келе, әсем әнге кезек береміз.

«Мен кімін?» ойыны ойнатылады.

1-жүргізуші:

Ұстаздарым — биік тұлға байсалды,
Құшақ жайып өз мерекен қарсы алды.

Қуанышты жарқын тілек білдіріп,
Құттықтаймыз, ұстаздарым, баршанды.

Монолог оқылады.

«Құпия жан» ойыны ойнатылады.

2-жүргізуші:

Ұстаз сөзін айтып жүрдік ән қылып,
Одан басқа жүрген кім бар жанды ұғып.

Ұстаз деген — ұлылардың ұлысы,
Қасиетіңе бас иейік мәңгілік!

Флэшмоб (барлық оқушылар билейді)

1-жүргізуші:

Ұстаз, ұстаз!

Осы сөзде жатыр қанша ұлылық,
Осы сөзде таусылмайтын жылылық.
Әл-Фараби, Ыбырай мен Ақанды
Осы сөз ғой қойған бізге ұлы қып.
Ұстаз шебер қисықтарды жөндейтін,

Тентектерді ақылменен емдейтін.
Болса дағы малға кедей өмірде,
Бар байлығым шәкірттерім, сен,
дейтін! - келесі кезекті қазақша биге береміз.

«Мен ақылдымын» ойыны ойнатылады.

2-жүргізуші:

Ұстазыңды түсінген сен тереңнен,

Бар әлемге еңбегімен еленген.
Сенің бағың өрге қарай өрлесе,
Ол да бірге қуанышқа кенелген.

1-жүргізуші:

Ұлы өмірге жетелеп,
Ашқан білім есігін.
Құрметтейік мәпелеп,
Ұстаздардың есімін.

«Мен қазақтың баласы» әнін қабыл алыңыздар.

2-жүргізуші:

Ұстаздар! Қандай ғажап халықсыздар!

Шәкіртке шыңдай биік алыпсыздар.

Жан біткен жанарына нұр сыйлаған
Күндей боп күлімдеген жарықсыздар.

«Ұстазым» әні орындалады.

1-жүргізуші:

Ұстаз бізді білім беріп өсірген,
Қатемізді әрқашанда кешірген.
«Өмір жолы — қиын жол» деп әрдайым,

Тәрбиелеп, ақылды ғып өсірген.

2-жүргізуші:

Ұстаздың оттай ыстық алақаны,
Болған соң ойлайтыны — бала қамы.
Баладан ұстазыма мың сан алғыс,
Өйткені ол — ұстазымның ақ арманы.

1-жүргізуші: Шәкірттерін білім нәрімен сусындатып, тәлім-тәрбие берген ұстаздарымызды келіп жеткен кәсіби мерекелерімен құттықтаймыз.

2-жүргізуші: Бүгінгі «Ұстазым — ұлағатым, үлгі-өнегем» атты ұстаздар күніне арнаған мерекелік кешімізді аяқтаймыз.

Тілімізді құрметтейік

Мақсаты: оқушылардың өз тілдерін дұрыс меңгерулерін, ана тілінде сөйлеулерін, өз тіліне деген құрметті бағалай білулерін, топ алдында өз тілдерінде мәдениетті де еркін сөйлеулерін дағдыға айналдыру, қазақ тілінің мәртебесін арттыру үшін белсенділіктерін арттыру. Ана тілін сүйеге, ана тілін ардақтауға тәрбиелеу.

Көрнекілік: «Сүйемін туған тілді, анам тілін» атты ұлы адамдардың сөздері жазылған кітаптар көрмесі және нақыл сөздер. Тапсырма сұрақтар. Ақын жазушылардың тіл жайында қанатты сөздері.

Барысы:

Кітапханашы:

«Сүйемін туған тілді — ана тілін Бесікте жатқанымда-ақ берген білім» - деп С. Торайғыров бекер жырламаған болар. Ана тілі ананың ақ сүтімен, ананың әлдиімен, бесік жырымен құлаққа сіңіп, бойға дариды. Ана тілі үшін, қазағымның ел болып қалыптасуы үшін үлес қосқан хан-билердің есімі белгілі. Бұхар жырау, Аяз би, батыр, шешен Сырым, батыр ақын Махамбеттер «Тура биде туған жоқ» деп әділдігін айтқан.

Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін, ана тіліміз — қазақ тілі мемлекеттік тіл деп бекі-

тілді. Қазақстан Республикасының «Тіл туралы» заңы күшіне енді. Болашағымызды баянды етер қаруымыз — тіліміз. Біздің Отанымыз байтақ та, бай ел. Елімізде көптеген ұлт өкілдері тұрады. Әр халықтың өз ана тілі бар. Адам шыр етіп дүниеге келгеннен бастап, қартайған шағына дейін бүкіл өмірі тілмен байланысты. Мысалы, бала сөйлеуді үйренбей тұрып, тілі шықпай тұрып, дыбысты әжесінің ертегісін, ана әлдиін естіп қабылдайды. Есейіп мектепке барып, оқу оқып, білім алады. Қолына кітап ұстап үлкен өмірге есік ашады. Адамдармен қарым-қатынас жасайды. Мұның барлығы тіл арқылы жүзеге асады. Тарихи жағдайда, мемлекет арқылы ғылыми-мәдени байланыста, кездесуде әлемдік деңгейде қолданылатын алты тіл бар. Олар: ағылшын, француз, орыс, испан, қытай, араб тілдері. Жарқын болашаққа ұмтылған Қазақстан Республикасы үшін өмірдің өзі бүгінгідей жағдайда біздің көп тіл білуімізді қажет етеді.

Ана тілің — арың бұл,

Ұятың боп тұр бетте.

Өзге тілдің бәрін біл,

Өзге тілді құрметте! - деп Қадыр Мырзалиев аталарың айтқандай,

бірнеше тіл білсек те өз ана тілімізді ұмытпауымыз керек. Ана тіліміз туралы М. Мақатаев, Ә. Тәжібаев, Д. Әбілев, М. Шаханов, Ж. Аймауытов, көптеген ақиық ақындарымыз жырларын жазды.

М. Мақатаевтың «Үш бақытым», М. Шахановтың «Төрт ана» өлеңдері оқылады.

Оқушы:

О, туған тіл!

О, туған тіл! Дүниеде

Сен болмасаң не етер ем? —

Ақ пен бірге ақ болып,

Шаң мен бірге шаң болып.

Ұстағанның қолында,

Тістегеннің аузында

Олжа болып кетер ем.

Сені берген атамнан,

Сені үйреткен әжемнен,

Қалай айналмаспын мен!

Сенен алған намыспен

Қырқып түсер қылыштай,

Қалай қайрылмаспын мен!

Ерлігіңді мұқатпай,

Елдігіңді жұқатпай,

Еңсемді еркін ұстауды

Қалай ойланбаспын мен!

Өз тілімдей тіл қайда еркін басар?!

Тілім барда еркіме кім таласар.

Туған тілім күрмеліп әлсіресе,

Ыстық қаным суынып, сиым қашар

1-оқушы: Тіл — халықтың жаны да, сәні де. Оның өткендегісін ба-

йыптап, бүгінгісін біліп қана қоймай, келешегін де күн ілгері көре білетін өздерің.

Ана тілінің топырағында көктем ауасынан тыныс алмаған өнер де, білім де өміршең емес. Халық өзінің ғасырлар бойына жасаған асыл мұраларын ұрпақтан-ұрпаққа алдымен ана тілі арқылы табыс етеді. Сондықтан ана тілін білмей, ұлттық мәдениетті жете меңгеру мүмкін емес. Олай болса, ата өсиетіне құлақ асып, ананың тілі арқылы жеткен бабалар аманатына адал болайық.

«Ананың тілі — қуатым менің» әні орындалады.

2-оқушы:

Қазақ тілі,

Ол менің ана тілім.

Ләззат — қуат

Сөйлесем табатыным.

Тізілтіп сөз маржанын,

Жазғанымда

Білем анық

Бағымның жанатынын.

3-оқушы:

Сен — тілісің,

Адамзат Айбынының.

Сен — тілісің,

Ұрпақтың талайының.

Сен — тілісің,

Махамбет, Мұхтарлардың.

Алуан — алуан

Қаламдас ағайынның

II бөлім: Екі топқа бөлініп, сұрақтарға жауап беру. Әр ұпай 10 ұпай.

Сұрақтар:

1. Тыныс белгілерінің ережелер жиынтығын тексеретін бөлім? (Пунктуация)

2. «Бес нәрсеге асық бол,
Бес нәрседен қашық бол...»
өлең жолдарының авторы кім? (Абай)

3. Тіл дыбыстарын зерттейтін сала қай сала? (Фонетика)

4. Тіл туралы заң қанша баптан, тараудан тұрады? (27 бап, 6 тарау)

5. Екі кісінің сөйлесуі (Диалог)

6. Қазақта тұңғыш дана ана кім? (Қарашаш)

7. Қазақта тұңғыш шешен кім? (Жиренше)

8. Желтоқсан құрбандарын ата (Ләззат Асанова, Ербол Сыпатаев, Қайрат Рысқұлбеков, т.б.)

9. Үш би (Төле би, Әйтеке би, Қазбек би)

10. Үш арыс. (Сәкен, Ілияс, Бейімбет)

III бөлім: (өз ойыңды дәлелде. 20 ұпай)

1. Қазақ тілінің мемлекеттік тіл болуы қажет пе? (Иә, жоқ)

2. Ұлттық аспаптар (Домбыра, шаңқобыз, кобыз, т.б. айту)

3. Үйленген ұлға берілетін үлес. (Енші).

4. Ең киелі құс. (Аққу)

5. Мұсылман діні. (Ислам)

6. Қасиетті тағам. (Нан)

7. 100 жыл. (Ғасыр)

8. Қазақстандағы ядролық апаттың ошағы болған жер. (Семей)

9. Ұлы жүздің алғашқы ханы (Жолбарыс)

10. Тархан атағын алған батыр кім? (Жәнібек)

4-оқушы:

Қуан, далам! Қуанатын күн бүгін!

Серпіп таста мұңды жүрек түндігін.

Тіл туралы заңым енді күшіне,
Паш еткендей кескен жаңа кіндігін.

5-оқушы:

Қуан, балам! Қуаныштың күні бүгін!

Деген едің: «Тіл бар жерде өмір бар!»

«Халық жауы» атандық-ау сол үшін,

Ғұмырыңды құрбан етіп жолыңда.

6-оқушы:

Қуан анам! Ұзағынан сүйініп,
Сәтің де көп кеткен кейде түңіліп.

Ақ сүтіңнен бойға біткен тіліңді,

Пір тұтамын мен алдыңа иіліп.

Қорытынды.

**С. АМРЕНОВА,
№22 ЖОББМ кітапхана
менгерушісі.
Павлодар қаласы.**

Күзгі бал

Жүргізуші: Құрметті достар және қадірменді қонақтар! Сіздерді «Күзгі бал» мерекелік кеште көргенімізге қуаныштымыз. Осы мереке жылдың ең тамаша мезгілі — Күз мезгіліне арналады! Күз — бұл жаз бен қыстың арасындағы көпір. Таң атпай аяз бетімізді тондырса да, далада суық күн тұрса да, біз білеміз күз — тамаша мезгіл. Қандай жазушыны, ақынды, суретшіні алсақ та, әрқайсысы өз бетінше осы мезгілді көркем суреттейді.

(Әдеби монтаж, оқушылар кіреді)

1-оқушы:

Жайсаң жаз өтті, күз келді,
Сарғайтты бақты, даланы.
Шақырмайды түз енді,
Гүл теруге баланы.
Ендігі қызық «мұнда» деп,
Күтеді мектеп — бесігің.
Ұстаздың сөзін тыңда деп,
Ашады сынып есігін.

2-оқушы:

Қарашы далаға,
Реңі сары ала.
Пісті алма балбырап,
Сарғайды бал құрақ.
Аспанда қаптаған,
Бұлт тыным таппаған.

3-оқушы:

Жөңкіліп көшеді,
Суық жел еседі.
Алқаптан бидайды,
Қоймаға ел жинайды.
Тырнасы тізілген,
Ұнатам күзді мен.

4-оқушы:

Диханшылар жұмысқа,
Қызыға кеп кірісті.
Комбайндар жабыла,
Бітірді бар жұмысты.

5-оқушы:

Ақ нан иісін сездірер,
Алтын дәннің алқабы.
Толастап күн аптабы,
Алма пісті бақтағы.

6-оқушы:

Күннің демі салқын сыз,
Барады өтіп алтын күз.
Жапырақтар үстімен,
Баққа кірген жатыр із.

7-оқушы:

Кеше тұрған жарқырап,
Бүгін солғын атырап.
Тербеледі бұтақтар,
Жел өтінде қалтырап.

8-оқушы:

Бұлт торлады аспанды,
Каникул да басталды.
Күн жылынам деп еді,
Келер қыстан жасқанды.

«Алтын күз» әні орындалады.

(Балалар орындарына отырады)

Жүргізуші: Бүгін сіздермен бірге Күз Ханшайымын және Күз ханзадасын таңдайтын боламыз.

Қош келдіңіз көрермен,
«Күзгі бал» кешіне
Отырыңыз қол соғып,
Шат күлкіге бөлене.
Көбейді құт-береке,
Астық толы қоймамыз.

Құтты болсын мереке,
«Алтын күзді» тойлаймыз, - дей отырып, бүгін 2-3 сыныптар аралығында өтетін «Күзгі бал» атты мерекелік кешімізді бастаймыз. Кешіміз сайыс түрінде өтеді. Ендеше, сайысты бастауға рұқсат етіңіздер! Ортаға сайысымыздың қатысушыларын шақырамыз!

(Сайыскерлер вальс биімен кіреді)

- Сонымен бүгінгі мерекелік сайысында сегіз жұп қатысады.

Мерекелік сайысының жоспары:
(слайд)

1. Таныстыру;
2. Өнер сайысы;
3. Жұмбақ шешу;
4. Үш тілде ата;
5. Күзгі сән үлгісі.

Жүргізуші:

Табиғаттан нәр алған ғой жанымыз,

Жер бетінің ажары ол – сәніміз.

Туған өлке табиғатын аялап,

Ұсынайық жүрек үнін бәріміз, - дегендей, сайысымыздың алғашқы кезегін жұптардың таныстыруына берсек. Иә, достар, сайыс-

тың басы біздің сайыскерлерімізге де оңайға түспейді. Сондықтан да сайыскерлерімізге сәттілік тілеп, қол шапалақпен қошемет көрсетейік! Ал енді алғашқы сайыскерлерімізбен жақынырақ танысайық.

(1-таныстыру. Отырады).

Ойын ойналады.

Жүргізуші: ойынға 10 адам шығып, 2 топқа бөлінейік. Ойын «Дүкенге барып кел» деп аталады. Ал енді ойынның шартымен таныс болыңыздар. Көшеде жаңбыр қатты құйып жауып тұр. Тез арада дүкенге барып тамақ әкелу керек. Ал енді жаурап қалмау үшін киініп алу қажет. Бірінші ойыншы аяғына калош киіп, қолшатырды ашып, дүкенге жүгіріп барады да бір көкөністі алып кейін қайтады. Келесі ойыншы әрі қарай ойынды жалғастырады. Қай топ тапсырманы шапшаң орындаса сол топ жеңімпаз атанады.

Жүргізуші: Сайысымыздың жұптарға беретін келесі тапсырмасы – өз өнерлерін көрсету.

Өнер-білім жанып тұрған шағында,

Достық туы әрқашанда шарықта

Өнеріңді жұрт алдында көрсетші,

Бір көтеріліп қалсын мына халық та.

Ойын: «Бұл қай жеміс?» (Слайд)

Іші толған шәрбәт,

Дәмі сондай әйбат.
 Үзесің бірден жүзін,
 Оның аты – ЖҮЗІМ.
 Сырты қандай қатты,
 Дәні сондай тәтті.
 Шағып қара тандап,
 Оның аты – ЖАҢҒАҚ.
 Дөп-дөңгелек сары,
 Ішінде бар дәні.
 Қызығасың көріп,
 Оның аты – ӨРІК.
 Пісетін кезі дәл күзде,
 Мезгілсіз оны үзбе.
 Аузыңнан кетпес бал дәмі,
 Оның аты – ШАБДАЛЫ.
 Жапырақты тасалап,
 Өсетін жері бақша-бақ.
 Күрең қызыл шіркін-ай,
 Оның аты – ҚҰЛПЫНАЙ.

Жүргізуші: Келесі сайысымыз «Жұмбақтар» деп аталады. Әр жұп берілген жұмбақтарды шешіп, жауабын айтады.

(3 түрлі жұмбақ шешу)

1. Жаздай інге тығылып,
 Жатқан қызыл түлкіні,
 Құйрығынан суырып,
 Әкелді әжем бір күні. (Сәбіз)

2. Үстіне тігіп көк шатыр,
 Астында қызыл дәу жатыр. (Қызылша)

3. Жайлы, жұмсақ төсегім,
 Домаланып өсемін,
 Қабат-қабат тоным бар,
 Қалай оны шешемін? (Қырық-қабат)

4. Көмдің тағы түйірлеп,

Қазып алдың «үйірлеп». (Картоп)

5. Жезге ұқсас сабағы,
 Дәні- халық тамағы. (Бидай)

6. Көктемде ақ гүлге оранады,
 Күзде қолға доп боп оралады. (Алма)

7. Жүзін орап гүлменен,
 Күнге қарап телмірер.
 Тіспен шағып,
 Тілменен,
 Дәмін татқан ел білер. (Күнбағыс)

Жүргізуші: Келесі сайыс «Үш тілде ата» деп аталады. *(Қазақ, орыс, ағылшын тілінде жеміс пен көкөністерді атау)*

Жүргізуші:
 Киімнің де түр-түрі бар әлемде,
 Барлығы да жарап жатыр кәдеге.

Шықты, міне алдарыңа жұбымыз,

Киім үлгісін көрсетуге біздерге.
 - Ендеше, сайысымыздың келесі жұптарға беретін тапсырмасы. Күздің сәнін кіргізетін «Сән үлгісіне» кезек береміз.

Сайыстың қорытындысы шығарылып, жеңімпаздар марапатталады.

**Гүлмира Бірлікқызы
 ШӘДІБАЕВА,
 «Дарын» гимназиясының
 бастауыш сынып мұғалімі.
 Ақтау қаласы,
 Маңғыстау облысы.**

Күз – молшылық, береке

- Құрметті ұстаздар, оқушылар сіздерді бүгінгі «Ерте, Алтын, Қара күз» мерекесімен құттықтаймын! Сынып іші күз мерекесіне сай безендірілді, жерде жапырақтар, биікке қайтқан құстар суреттері жіпке орнатылды.

Мұғалім сөзі: табиғат күллі тіршілік атаулының құтты қонысы, құт берекесі. Жыл деген қарияның ең кенже қызы мен боламын. Менің атым — Күз. Күз адам баласына молшылық, береке әкелетін мезгіл. (*Күз болып киініп мұғалім кіреді*).

Келді, міне!

Алтын күз, сары шашты жарқын жүз,

Мол өнімді әр ісімен риза етті халқын күз.

Қыры толы егіске, бағы толы жеміске,

Елді сыйға кенелтті қолы ашық періште.

Мен күзбін жапырағым жайлаған өз балаларымды ортаға шақырайын.

Музыка ойнап тұрады.

Бірінші балам — Қыркүйек, мен оны еркелетіп «Ерке күз» деп атаймын. Оқушылар ішке кіреді. Яғни күздің басталуы. Екінші балам — Қазан, мен оны еркелетіп «Алтын күз» деп атаймын. Айнала сары алтынға боялады.

Үшінші балам — Қараша, мен оны еркелетіп «Қара күз» деп атаймын. Себебі, бұл кезде жер қараяды. Ендеше, «Ерте, Алтын, Қара» балала-

рымның өнерін тамашалайық!

«Алтын күз» әні орындалады.

Күз мезгілінің жасырынған жұмбағын шешіп көрейік.

Тырс-тырс етіп тамады,

Сайға қарай ағады. Ол не? (Жаңбыр)

Олай болса үш топтан үш оқушы шығады.

«Жау-жау» жаңбыр әні орындалады.

Күз дегеніміз сарғайған жапырақ,
Күз дегеніміз молшылық!

Күз дегеніміз жауын-шашын.

Ендеше, «Ерте күз» тобының тақпақтарын тыңдайық. Топта 8 оқушы күз туралы тақпақтарын айтады.

1. Жау, жау, жаңбыр тағы да,
Дала, тауға көрік бер.

Менің еккен бағымда,
Өссін жүзім, өріктер.

2. Көрікті еліме,
Күндері мереке

Келді ғой жеріме,

Күз дейтін мереке.

Келші, келші, Ерте күз,

Келші, келші, Ерте күз.

Мерекені жалғастырып,

Ойнап күлші, Ерте күз.

Тынығайық толғайық,

Жеміс-жидек жей отырып,

Теледидар қарайық.

Ерте күз тобының бишілері «Телевизор» биі.

Түсіп жатыр аулада,

Ағаштардан жапырақ.

Алтын күзім келді ме?

Сарғайыпты жапырақ!

Келесі «Алтын күз» тобының өлең тақпақтарын тыңдайық. Топтан 5-6 оқушы күз мезгіліне байланысты тақпақтарын айтады.

«Күнбағыстар» әні орындалады.

Жаңбыр, жаңбыр жауа бер,
Қорықпаймыз біз сенен,
Қолымызда қолшатыр,
Кел ойнайық бәріміз.

**«Алтын күз» тобының бишілері.
«Кемпірқосақ» биімен ортада.**

(Сыныпта көркем сөз оқудың шебері Совет Аңсаған «Күз ханшайымы» болып киініп кіреді). Жеңіс Қашқынның өлеңі «Ұнатам күзді мен» өлеңін нақышына келтіріп орындайды.

Қыстың жақын қалғанын,
Жапырақтар білгендей.

Желмен ұшып барады,

Жерге қонып үлгермей, - дей келе, «Қара күз» тобының өнерін тамашалайық. Бұл топтан да 5 оқушы күзге қатысты тақпақтар айтады.

Көрікті еліме,
Күндері береке.

Келді ғой тағы да,
Күз дейтін мереке.

«Жемістер» әні орындалады.

Осыдан кейін Күз ортаға шығып, енді сіздермен ойын ойнағым келіп тұр дейді. Үш топқа үш себет беріледі,

ді, іші толы жапырақ. Жапырақтар арасына жасырынған жеміс, көкөніс суреттерін тез құрастыру.

«Күз келгенде» әні орындалады.

Келесі тапсырма тақтада 6 ұяшық тұр. Әр топқа 2 сұрақтан беріледі. Сұрақтарды дұрыс шешсек бір сөз шығады. Ұяшықтарды ашайық.

1. Ерте тобына:

С — жаңбыр жауғанда үстіміз не болады? Су

А — алфавиттің басында не тұрады? А

2. Алтын тобына:

У — Киіз үй құралы. Уық.

Б — Түйе малының баласы. Бота.

3. Қара тобына:

О — Ну ағаш өсетін жер. Орман

Л — Ешкі төлі. Лақ.

«Ерте, Алтын, Қара» күз атты ашық сынып сағатымызды:

Берекелі бақ-дәулет,

Арта түссін тойланып.

Сау болайық, достарым,

Келгенше жыл айналып, - деп аяқтаймыз..

**Жансая Аманкүлқызы АЛМАНОВА,
№2 орта мектептің бастауыш сынып
мұғалімі.**

**Қосшағыл ауылы,
Жылой ауданы,
Атырау облысы.**

Адам болам десең – құқыңды біл

Мақсаты: ауыл мектебіндегі оқушыларды құқықтық сана мен заңды құрметтеуге, құқықтық мәдениетті меңгертуге және оларға заңның нормаларына байланысты нақты білім беру.

Түрі: сайыс ойыны.

Көрнекілігі: «Қазақстан Республикасының рәміздері» бүктемесі, нақыл сөздер, электр шамы.

Барысы: I. Ұйымдастыру кезеңі;
II. Сайыс ойыны.

Жүргізуші:

Ал, қонақтар, ұстаздар, ортаға назар салайық,

Сайыскерлер шықпақ сайысқа,
қол соғып қарсы алайық.

Жеңімпаз болу шарты сол, сәтсапар тілеп бәріне,

Сайысты біздер бастайық, қалмаңыздар жасқанып.

Жүргізуші: Ортаға қатысушы топтарды шақырайық. Алдарыңызда «Өжет» тобы мен «Әділет» тобы, қарсы алыңыздар.

Жүргізуші: Сайыстың әділ төрелігін беретін әділқазы алқасын сайлап алайық.

Жүргізуші: Ал, оқушылар, енді сендерді бүгінгі ойынның негізгі бөлімдерімен таныстырайық:

I бөлім – «Кім жылдам?»;

II бөлім – «Занды білесің бе?»;

III бөлім – «Жорға»;

IV бөлім – «Кездейсоқ оқиғалар»;

V бөлім – «Сурет мағынасын тап».

Жүргізуші:

- Ал, жарысушы топтар, енді ойынның «Кім жылдам?» атты алғашқы бөлімін бастаймыз.

Бұл бөлімде жүргізуші тарапынан сұрақтар қойылады, уақыт беріледі. Кім бірінші болып электр шамын жақса, сол топтың жауабы қабылданады.

1-топтың сұрақтары: (Екі топқа да қойылатын жалпы сұрақтар)

1. Қазақстан Республикасы-

ның Конституциясы қай жылы және қалай қабылданды? **1995 ж. 30 тамыз. Бүкілхалықтық Референдум;**

2. Азаматтықты куәландыратын құжат? **Куәлік, төлқұжат;**

3. Заң дегеніміз не? **Ең жоғарғы құқықтық күші бар нормативтік құжат;**

4. ҚР-ның құқық қорғау органдарын ата. **Прокуратура, ішкі істер органы, ұлттық қауіпсіздік органы;**

5. Құқық дегеніміз не? **Белгілі бір мемлекетке қабылданған және қолданылып жүрген барлық құқықтық нормалардың жүйесі;**

6. Мемлекеттің негізгі нышандарын ата? **Ту, Елтаңба, Әнұран;**

7. «Қылмыс» деген сөздің анықтамасын айтыңыз? **Заң және танылған, қоғамға қауіпті іс-әрекет;**

8. ҚР-ның Конституциясына анықтама бер. **ҚР-ның Конституциясы Демократиялық, өркениетті даму жолына түскен мемлекет пен қоғамның негізгі нормативтік актісі;**

9. Жас өспірімдер қылмыстық жауапқа қанша жастан бастап тартылады? **16 жастан, өте ауыр қылмыс істеген жағдайда 14 жастан;**

10. Әрбір азаматтың Отан алдындағы қасиетті борышы не? **Отан қорғау, әскери борышты өтеу;**

11. Егер адам 16 жасқа толмаса, оның азаматтығы немен расталады? **Туу туралы куәлік, ата-анасының төлқұжаты;**

12. Киднэпинг, бипатрид деген сөздерді естулерің бар ма? Естісең-

дер мағынасын айтып беріндер. **Киднэпинг – кісі ұрлау, балаларды ұрлау қылмысы. Бипатрид – қос азаматтығы бар адам.**

Жүргізуші: «Занды білесің бе?» деп аталатын келесі бөлімде әр топ қарсы топқа сұрақтар береді. Бұл сұраққа бірден жауап беруге болады немесе 30 секунд ойлануға мүмкіншілік беріледі. Жауапты электр шамын жағу арқылы бересіндер.

Топтардың сұрақтары:

1. Қылмыскердің кінәсін жеңілдететін жағдайлар және жауапкершілігін ауырлататын жағдайларды ажыратып бер:

- **Қылмыс жас балаға, қарт адамға қарсы жасалса;**

- **Бір адам екінші адамды қарызымды бермедің деп ұрып, өлтіруі;**

- **Дүкеннің терезесін байқаусызда сындырып қойып, бірақ орнына әйнек салып берді;**

- **Жасаған қылмысы үшін қатты уайымдап, өзі полицияға барып айтты;**

- **Ұшақты басқа жаққа ұшуға қарудың күшімен мәжбүр етті.**

2. Жеке адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын атап бер? (Өмір сүру, ождан мен қадір-қасиетті сақтау, ар-ұят бостандықтары, қажетті қорғаныс құқығы, және т.б.)

Жүргізуші: Ойынның «Жорға» жарысының кезегі де келді. Бұл бөлімде топ басшылары жарысады. 11 сұрақ беріледі. Кім сұраққа көп

жауап берсе, сол топ басшысы же-
неді. Ал, іске сәт, достар.

«Өжет» тобының топ басшысына:

1. «Жеті жарғы» атты заңдар жи-
нағы қай ханның тұсында болды?

Тәуке хан;

2. Республиканың ең жоғарғы
өкілді органы? **Парламент;**

3. «Адвокат» сөзінің қазақшасы?

Қорғаушы;

4. Мына мақалды аяқта «Ұрлық
түбі ...» **Қорлық;**

5. Қазақстан өз тәуелсіздігін қа-
шан алды? **1991 ж. 16 желтоқсан;**

6. Біреудің меншігіндегі мүлкін
жасырын жолмен алу не деп атала-
ды? **Ұрлық;**

7. Ең жоғарғы құқықтық күші бар
нормативтік құжат? **Заң;**

8. Әркімнің өмір сүруге құқы бар
деген сөздер қай баптан алынған?
15 бап;

9. Парламент қанша және қандай
палатадан тұрады? **2 — сенат және
мәжіліс;**

10. Конституцияның қай бабында
мемлекеттік рәміздерді қастерлеу
керек екені айтылған? **34-бап;**

11. Басқа бір адамның ожданы
мен қадіріне тіл тигізу, маскаралау
не деп аталады? **Қорлау.**

«Әділет» тобының топ басшысы-
ның сұрақтары:

1. Қазақ халқының сот жүйесін
кімдер басқарған? **Билер;**

2. Әрбір адамның құқықтары мен
бостандықтары қай орган арқылы
қорғалады? **Сот;**

3. «Указ» сөзінің қазақшасы?

Жарлық;

4. Мына мақалды аяқта «Ұры ба-
йымайды, ...» **Сұқ семірмейді;**

5. Біреудің меншігін ашықтан-а-
шық алып кету не деп аталады? **То-
нау;**

6. Әркімнің ар-ождан бостанды-
ғы құқы бар деген сөздер Конstitu-
цияның қай бабынан? **22-бап;**

7. Конституция қанша бөлімнен
тұрады? **9;**

8. Конституцияның қай бабында
әркімнің өз құқықтары мен бостан-
дықтарының сот арқылы қорғалуы-
на құқы бар делінген? **13-бап;**

9. Жасалған қылмысы үшін қыл-
мыскердің жазаға тартылуы не деп
аталады? **Жазалау;**

10. Заң жүзінде танылған, қоғамға
қауіпті іс-әрекет не деп аталады?
Қылмыс.

Жүргізуші: «Кездейсоқ оқиғалар»
деп аталатын келесі бөлімде әр топ
шағын қойылымдар қояды. Қарсы
топ сол қойылым бойынша қандай
қылмыстық әрекеттер істелінгенін
шешуі керек.

Сайыстың әділ төрелігін беру
үшін әділ қазы кеңесіне сөз береміз.

Ойын-сайыс сабағымыз аяқтал-
ды.

Гүлнара ЕРАЛИЕВА,
Сарыбастау орта мектебінің
информатика пәні мұғалімі.
Жамбыл ауданы,
Алматы облысы.

Жол және біз

Мақсаты: жолда жүру ережесін есте сақтауға, оқушыларға жол белгілерінің неше түрі бар екендігін, оны білу не үшін қажет, бағдаршамның, жол белгілерінің атқаратын қызметі қандай екенін үйрету. Жол ережесін есте сақтау қабілетін арттырып, қызығушылықтарын ояту, жол тәртібін бұзбауға тәрбиелеу.

Көрнекілігі: бағдаршам макеті, жол ережесіне арналған суреттер, интербелсенді тақта, жол ережесіне арналған кітаптар, шарлар, белгілер.

Сынып оқушылары үш топқа бөлінеді: қызыл түсті шарлар ұстаған оқушылар — «Қызылдар», сары түстілер — «Сарылар», жасыл түстілер — «Жасылдар».

Жүру барысы: Ұйымдастыру бөлімі.

Мұғалім: Елімізде алуан түрлі көліктер саны жылдан-жылға артуда. Жаяу адамдар мен көліктегі жолаушылар саны да көбейе түсуде. Көшелер мен жолдардағы жағдай барған сайын күрделеніп келеді. Жол-көлік оқиғаларының қаупі арта түсуде. Сондықтан да жүргізушілер мен жаяу адамдардың көшелер мен жолдарда ерекше тәртіпті және мұқият болуы қажет. Жол-көлік оқиғаларының зардабынан көбіне балалар зардап шегуде. Оның себебі — көптеген мектеп оқушылары жолда жүру ережелерін әлі де болса нашар біледі. Міне, осы мақсатта «Жол және біз» атты жол ережелеріне арналған тәр-

биелік шара өткізбекшіміз. Ендеше, ұстаздар мен оқушылар, қош келдіңіздер!

1-оқушы:

Арманға алда күткен асығамыз,
Біз қалай толқын атпай басылармыз.

Жол жүру ережесін жақсы біліп,
Сақтыққа тұра алатын жас ұланбыз!

2-оқушы:

Жалғайтын достастырып бар елменен,

Жолдардан тұрады ғой әлем деген,
Бүгінгі бізге келген қонақтарға
Кешіміз басталады сәлемменен!

Сайысымыздың шарттары:

1. Таныстыру;
2. Жасырынған жұмбақтар;
3. Саналы жүргіншілер;
4. Жол белгілері;
5. Үй тапсырмасы;
6. Қорытынды.

Мұғалім: Бүгінгі шарамызға қатысатын топтарды таныстырайық.

«Қызылдар» тобы: Қызыл көзін ашқанда,

Сынық сүйем баспа алға.

«Сарылар» тобы:

Сары көзін ашқанда,
Қарап қалма аспанға.

«Жасылдар» тобы:

Жасыл көзін ашқанда,
Жүре бергін, жасқанба!

Жүргізуші:

Қызыл жанды, тоқтағын,

Көрдін жұрттың тосқанын.

Сары жанды — дайындал,

Айналана карап ал.

Жасыл жанды — тыңдағын

Жолың ашық, тұрмағын.

Балалар, бүгінгі кешіміздің ең басты қонағы — Бағдаршамды ортаға шақырамыз.

(Ортаға Бағдаршам болып киінген оқушы шығады)

Бағдаршам: Сәлем, балалар! Мені барлық елдің балалары жақсы біледі. Бүгін сендерге арнайы келдім.

Жүргізуші: Қош келдің, Бағдаршам! Бүгінгі айтар әңгімеміздің бәрі саған қатысты болмақ, сондықтан да бізбен бірге бол.

Бағдаршам: Көше ортасын айналындырып футбол тебер алаңға,

Көрдіндер ғой ұмытқаны ережені, далаңдап.

Ал, қанеки, үйренейік бәріміз де жүру тәртібін.

Ережені жақсы білер, жатқа білер кім бүгін.

Жүргізуші: Жарайсың, Бағдаршам! Ал енді топ мүшелерінің жол ережесі туралы білімдерін тексеріп көрейік.

Жасырынған жұмбақтар.

1. Көліктің қаншасын үстінен өткізген,

Іргеден басталып, алысқа жеткізген. (Жол)

2. Көше бойлап аяндайды,

Адам тасып аялайды. (Автобус)

3. Ала таяқ ұстаған,

Жол тәртібін нұсқаған.

Өмірінді күзеткен,

Ысқырықпен түзеткен. (Милиционер)

4. Бұйырмапты бас та, ауыз да, құлақта,

Бақырайған үш көзі бар бірақ та. (Бағдаршам)

Саналы жүргіншілер.

1. Көшеде бағдаршам болмаса не істеу керек?

(Өз көзіне сену керек, жол ортасына жеткенше, әуелі сол жаққа қара, ортасынан асқан соң, оң жаққа мойныңды бұр)

2. Қандай көліктің түрлеріне бағдаршамның қызыл жарығына жүруге рұқсат етеді?

(Жедел жәрдем, полиция, өрт машиналарына)

3. Жолаушы таситын қоғамдық көліктерді қай жерден күтеді? (Аялдамада)

4. Велосипедпен неше жастан бастап жолмен жүруге рұқсат етіледі? (14 жастан)

Жол белгілері. Дұрыс жауап берген топқа өздеріне сәйкес келетін түстен жетондар беріледі.

Үй тапсырмасы.

Жүргізуші: Жарайсындар. Жол ережесіне қатысты сұрақтарға ең көп жауап айтқан ... топ мүшелерін құттықтаймыз! Ал енді үш топтың үй тапсырмасын тексерейік. Бағдаршам туралы деректер дайындау керек болатын, ендеше, тыңдалық.

«Қызылдар» тобы: Алғашқы бағдаршам теміржол бойында пайда болды. Оны ойлап тапқан адамның есімі тарихта сақталмаған. Ал оны көше қозғалысына ыңғайлап, қайта жасаған ағылшынның инженер-механигі Д. Найт болатын. Ол 1868

жылы Лондондағы парламент үйінің алдына бағдаршам орнатты. Алдымен түрлі-түсті сигналдар қайыс берілістің көмегі арқылы өзгертіліп отырды. Сосын аппарат ортасына газды шам орнатылды. Өкінішке орай, бірде газ жарылып, кезекте тұрған полицей қаза болады. Содан бағдаршам жарты ғасыр бойы ұмыт болады.

«Сарылар» тобы: Бағдаршам тек 1914 жылы Американың Кливленд қаласында, сосын Нью-Йорк, тағы басқа қалаларында қайта пайда болды. Бұл жолы олар электрлі болды. Тек екі түсті ғана, қызыл және жасыл. 1918 жылдан бастап қана үш түс қолдана басталды.

«Жасылдар» тобы: Кеңес Одағы бойынша алғаш рет бағдаршам Мәскеу қаласында 1924 жылы Кузнецк көпірі мен Петровка көшелерінің қиылысынан орын алды. Бағдаршамдағы түстер бекер тандап алынбаған. Қызыл түс қауіп ұғымын білдіреді. Сосын бұл түс күндіз де, түнде де, тұман мен жауынды күні де жақсы көрінеді. Жасыл түс қызыл түстен айқын ажыратылады. Сары сигнал — негізі қызыл мен жасыл түстердің арасындағы айырым белгісі.

Мұғалім: Жарайсыңдар, балалар! Үй тапсырмасына өте жақсы дайындалып келіпсіңдер. Ал енді кезекті жол белгілеріне береміз. Әр топ

өзінің түсіне қарай белгілерді таңдап, сол белгілер туралы айтып шығады

Көрініс: Жолда сақ бол!

Тақтада қызыл түспен «Ескерту белгілері», жасыл түспен «Тыйым салу белгілері» және сары түспен «Міндеттеу белгісі» деп жазылған сөздер көрсетіледі.

1-топ: Ескерту белгілері. Қолына айналасы қызыл жолақпен көмкерілген сары түсті тең қабырғалы үшбұрыш ұстаған топ басшысы:

Қып-қызыл үшбұрыш,
Ескерту белгісі мен болам.
Қауіптен сақ бол деп,
Сәт сапар жолдаған.

Аман-сау жүреді жаяу да, көлік те,
Мен берген белгіні сақтаған, қолдаған.

Үшбұрышты қызыл бояу — мен көрінсем абайла! Жол бойында қауіпті түс алдан шығар дегенді айтар ескерту белгісі. *Қалған топ мүшелері басқа ескерту белгілерін көрсетіп таныстырады.*

2-топ: Тыйым салу белгісі. Қолына қызыл жолақпен көмкерілген сары түске боялған дөңгелек қалқаны бар топ басшысы:

Қызылмен боялған,
шеңберім аумақты,
Тыйымшыл белгімін,
қаталмын салмақты.

Мен тұрған жерлерде
хақың жоқ жүруге,

Қауіп бар, бағдарла
көз салып жан-жақты.

Дөп-дөңгелек қызыл шеңбер, мен көрінсем «Токта қане» деп жар салар тыйым салу белгісі.

Топ мүшелері тыйым салу белгілері туралы айтады, таныстырады.

3-топ: Міндеттеу белгісі. Қолында көк түсті дөңгелек қалқаны бар топ басшысы:

Белгімін көрсетер жылдамдық бағытты,

Міндетті бұрылыс, әйтпесе қауіпті.

Барлығын айшықтап тұрамын жолында,

Абай бол, тартуымды міндетті орында!

Қалған топ мүшелері басқа белгілерді таныстырады.

Мұғалім: Рахмет, балалар! Сендер бүгін көп мәлімет бердіңдер. Алдағы уақытта осы жол ережесін сақтап, басқа балаларға үйретіп жүріңдер.

Бағдаршам: Мен сендерге ризамын. Бүгінгі жол ережесіне арналған шараға өте жақсы үлкен жауапкершілікпен дайындалғандарың көрініп тұр. Рахмет сендерге. Енді бұл сынып оқушылары көшеде жол ережесін бұзбайды деп ойлаймын. Әлі талай сендерге қонаққа келіп тұрамын. Сау болыңдар, балалар!

Мұғалім: Сау бол, Бағдаршам. Ал, балалар, бізге де қоштасатын уақыт келді. Әр топ мүшелері қорытынды сөздерін айтсын.

Мұғалім: Рахмет, балалар. Бүгін сіздер өздеріңнің жол ережесін білетіндіктеріңді көрсеттіңдер. Қай жерде жүрсеңдер де жолда жүру ережесін сақтап, басқаларды да соған

шақырыңдар дегім келеді. Ал енді «Токта!», «Дайындал!» және «Жол ашық!» деген сөздерді байланыстырып әр топ өз жұмысын қорытындыласын.

«Қызылдар» тобы: Токта! Сен жолда жүру ережесін білесің бе? Бұл ережені білмесең, өміріңе қауіп төнуі мүмкін. Сондықтан да үнемі есінде сақтап жүр, жас дос!

«Сарылар» тобы: Жол ережесін білмейтін кішкене інілерің мен қарындастарыңа ақыл-кеңес беріп, оларға жол ережесін үйретуге дайындал. Бұл сенің міндетің.

«Жасылдар» тобы: Өміріңнің қай кезеңінде де жолдарың ашық болсын!

3-оқушы:

Шуақты өміріміз күндей күліп,
Жүректе бүршік атып гүлдейді үміт.

Арманға сапар тарту мүмкін емес
Жол жүру ережесін білмей тұрып.

4-оқушы:

Жолда жүру әліппесін,
Білген жөн бес саусақтай.
Сонда ғана жүре аласың,
Сен өзінді аман сақтап.

Барлығы:

Жол тәртібін білейік,
Аман есен жүрейік!

Айнұр Сарниязқызы
ЖАНҰЗАҚОВА,
№12 мектептің бастауыш сынып
мұғалімі.

Жаңаөзен қаласы,
Маңғыстау облысы.

Табиғатпен сырласу

Сабақтың мақсаты:

Білімділік: оқушыларды ойланту, өздігінен ізденіске салу, қиялын шыңдап, шығармашылыққа баулу;

Дамытушылық: оқушылардың таным белсенділігін арттыру, ойын, тілін дамыту;

Тәрбиелік: табиғатты қорғауға, елін, жерін сүюге тәрбиелеу.

Сабақтың көрнекілігі: сызба, қанатты сөздер, макеттер, т.б.

Сабақтың барысы:

I. Ұйымдастыру бөлімі.

II. Кіріспе. Жұмбақтармен жұмыс.

Табиғат ол бізді қоршаған орта: аспан, ай, күн, жұлдыз, ауа, күннің көзі, жылуы, өзен, көл, жарық. Табиғат байлықтың көзі. Табиғат тіршілік атаулының құтты қоныс мекені, алтын ұя, тал-бесігі. Табиғат пен адам біртұтас бір-бірінен бөліп алып қарауға болмайды.

Табиғат деген түсінікті жұмбақ жасыру арқылы шығарып алу.

III. Елес шақыру. «Орманға саяхат».

Бір сәт көзімізді жұмып музыка әуенін тыңдай отырып, іштей табиғатпен сырласып көрейік. Не сезініп, байқағандарыңды әңгімелеп беруді тапсырамын.

- Кім не айтқысы келеді?

IV. «Жыл қарияның еңбекқор әулеті» атты ертегіден көрініс.

Жүргізуші: Ерте, ерте, ертеде «Жыл» есімді

адам болыпты. Төрт баласынан өрбіген он екі немересі азамат қатарына қосылғанда, ол кісі қартайып, көнекөз қария атаныпты. Оның балалары мен немерелері бір-біріне ұқсамаған, мінез-құлықтары әр түрлі болыпты.

Жыл қарияның ешкімге ұқсамаған баласы *Көктем* келеді.

- Мен келгенде күн жылына бастайды. Табиғат қысқы ұйқыдан оянады. Түн қысқарып, күн ұзарады. Мен өзіммен бірге *Жыл* қарияның үш немересін ерте келдім. Олар: *Наурыз, Сәуір, Мамыр*.

Оқушы: «Көктем»

Сарқыраған өзен гүрілдеп,
Алтын күн көктен күлімдеп.
Табиғатқа жан біткен,
Оянып бәрі дүрілдеп.

Сөйтіп жүргенде екінші баласы *Жаз* да немерелерімен келіп жетеді.

Жаз: Мен жер бетін гүлге орап, табиғат сұлулығына рахаттандырамын. Үлкен кішіні шаттыққа бөлеймін. Мен де *Жыл* қарияның үш немересін ерте келдім. Олар: *Маусым, Шілде, Тамыз*.

Оқушы: «Жаз»

Құйқылжып құс сайрауда,
Қозы-лақ ойнап жайлауда.
Еркіндіктің күндері,
Нәрін төккен маңайға.

Жыл атайдың екінші немересінің пейіліне адамдардың көңілі толып сайрандап жүргенде, қолы кең жомарт баласы *Күз* де келіп жетеді.

Күз: Менімен бірге еңбек-

теріңіздің жемісін көресіздер. Қамбаларыңыз астыққа толады. Жыл қарияның немерелері Қыркүйек, Қазан, Қараша да келді.

Оқушы: «Күз»

Сарғыш тартып ағаштар жапырағы,
Көңіліме көп сағыныш шақырады.
Сары алтын сары дән қырмандағы,
Ән болып кең далада жатыр әні.

Енді қытымыр, қатал Қыс деген баласы келеді.

Қыс: Мен сендердің төзімділіктеріңді, шыдамдылықтарыңды тексеремін. Мен де Жыл қарияның Желтоқсан, Қаңтар, Ақпан атты немерелерімен келдім.

Оқушы: «Қыс»

Ағаштар кеудесіне шатыр тігіп,
Табиғат ұйықтағандай қалғып-мүлгіп.

Құттықтап күннің көзі көк жүзінен,
Ашылып жатыр кейде аспан түңлік.
- Міне, балалар, менің төрт баламмен, он екі немереммен таныстыңдар. Жылдың әр мезгілінің өз қызығы, қуанышы бар. Бұл бізге табиғаттың сыйы, несібесі.

Табиғатты сүйейік, бағалайық!

Сергіту сәті.

Қоюланып тағы бұлт,
Жауды жаңбыр себелеп.
Жапырақты жамылып,
Бұға қалды көбелек.

V. Поэзия минуты

Табиғат ол анамыз,
Табиғатқа баламыз.
Құшағында ойнаймыз,
Шаттық әнге саламыз.
Жазда аралап тауында,
Барамыз біз бауына.

Өзеніне шомылып,

Жүгіреміз жауына.

Табиғат — алтын күнім, күміс айым,
Шашылған жұлдыз меруерт жастанайын.

Үңілем таңнан тұрып терезеге,
Ашық па, жабық па деп қас-қабағың.

VI. Ата-бабамыздың табиғатты қорғау дәстүрі.

«Обал болады» деп егінді, шалғынды бастырмайды. «Көктей соласың» деп, жамандыққа жорып, көкті жұлғызбайды. «Қарғысы қатты» деп жапалақ пен жарғанатқа тигізбейді.

Құмырсқаның илеуін бұзғызбайды. «Киелі құс» деп аққуды атқызбайды.

«Қызыл кітап».

Жүргізуші: Сирек кездесетін әрі жойылып кету қаупі бар өсімдіктер мен жануарларды қорғау мақсатында 1974 жылы Қазақстанда «Қызыл кітап» шықты. Оның беті алуан түрлі болады. Қызыл парақтарына жойылып кету қаупі бар жануарлар енеді. Ақ парағына саны азайған жануарлар мен өсімдіктер енеді. Жасыл парағында қайтадан аяласа қалпына келетіндер енеді.

VII. Сурет салу. I топ: Аспан. II топ: Жер. III топ: Су.

VIII. Ұлттық ойын «Тақия тастамақ».
Қорытынды.

Нүрсұлу Сағынқызы
МЫРЗАШЕВА,

№43 орта жалпы білім беретін
мектептің бастауыш сынып мұғалімі.

Орал қаласы,
Батыс Қазақстан облысы.

Тахауидың тағылымы

«Әдебиеттегі ерекше тұлға» кітап көрмесі.

Мақсаты: Қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдерінің бірі Тахауи Ахтановқа 90 жыл толуына орай оның өмірі мен шығармашылығы туралы мәлімет беру, оқушыларға жаңа білімді өздігінен игерту арқылы қаламгердің шығармашылығының мазмұны, тақырыбы мен идеясын ашу, батыл сомдай білген шеберлігін таныту. ҚР Білім туралы заңының стандарт талаптарына сай қаһарлы жылдардағы ел тарихын таныта отырып, оқушы дүниетанымы шеңберін кеңейту, шығармашылық ойлауын, өз көзқарасын қорғай білуге дағдыландырып, зерттеушілік қабілетін дамыту. Оқушыларды Отансүйгіштік сезімге, патриоттыққа, өз халқының әдет-ғұрпы мен мақсат-мүддесіне сызат түсірмей қорғауға тәрбиелеу, елжандылыққа баулу.

Әдістері: топпен жұмыс, сұрақ-жауап, рөлдегі оқушылар, баяндау, шығармашылық.

Көрнекіліктер: плакатқа салынған суреттер, жазушы кітаптары. Ақтөбе өңіріндегі ақын-жазушылармен таныстыру. (Суреттері мен шағын түсіндірме шолулар жасалған слайд)

Кіріспе.

Кітапханашы: Бүгін қазақ әдебиетінің ірі тұлғасы, жерлесіміз Тахауи Ахтановтың 90 жылдығына орай ұйымдастырылып отырған әдеби кешке қош келдіңіздер!

Қаламгер туралы не білеміз?

Тахауи Ахтанов 25 қазанда Ақтөбе облысының Шалқар ауданы, Шетырғыз селосында туған. 1940 жылы Абай атындағы Қазақ мемлекеттік педагогикалық институтына оқуға түседі. Екінші курста оқып жүргенде өзі сұранып майданға аттанады. Алғашқы әдеби көркем шығармалары өлең, очерк түрінде майдан газеттерінің беттерінде жарияланды. 1948 жылы әскер қатарынан босағаннан кейін, әдеби еңбекпен айналысады. Алғашқы өлеңдері «Жастар дауысы» деп аталатын ұжымдық жинақта жарық көрді. Осы кезде оның әдеби-сын мақалалары молырақ басылып, алғашқы монографиялық зерттеу еңбегі жарияланды. Әйтсе де, жазушының өнімді де жемісті еңбек еткен жанрлары — проза мен драматургия. Баспасөз бетінде алғаш жарық көрген әңгімесі — «Күй аңызы». 1956 жылы «Қаһарлы күндер» атты романы жарық көрді. «Дала сыры» повесі үшін (өңделіп, толықтырылып, «Боран» романына айналды) авторға 1966 жылы Қазақ КСР-нің Абай атындағы Мемлекеттік сыйлығы берілді. 1968 жылы жазылған «Сәуле» драмасы, одан кейінгі «Боран», «Ант», «Әке мен бала» драмалары да қазақ сахнасының өміршең туындыларына айналды. «Махаббат мұңы», «Күтпеген кездесу» драмалары, «Арыстанның

сыбағасы», «Күшік күйеу» комедиялары қазақ, орыс және туысқан халықтар сахнасында көрінді. А.Н. Толстойдың «Азапты сапарда» трилогиясын, М. Горькийдің әңгімелерін қазақ тіліне аударды. Көркем әдебиет баспасында редактор, бөлім меңгерушісі, киностудияда сценарий бөлімінің бастығы. «Әдебиет және искусство» — «Жұлдыз» журналының редакторы, Қазақстан Жазушылар одағының хатшысы, көркемөнер бас басқармасының бастығы, республикалық кітап палатасының директоры сияқты жауапты қызметтер атқарды. II дәрежелі Отан соғысы орденімен, екі рет Қызыл Жұлдыз, Еңбек Қызыл Ту, «Құрмет Белгісі» ордендерімен марапатталған. Қазақ прозасына өлшеусіз үлес қосқан қарымды қаламгердің 90 жылдық мерейтойына арнап деректі фильм дайындалып жатыр.

Т. Ахтановтың «Күй аңызы» әңгімесінен үзінді көрсетіледі.

1-жүргізуші:

«... Талант деген қыран секілді нәрсе! Талант ретінде Тахауи да да қос қанат бар: бірі реализм, бірі — психологизм. Тахауи өзінің сөз өнеріндегі қазіргі биігіне осынау қос қанатымен парлап, самғап шықты. Дәл осы арада айта кететін бір ерекшелік — Тахауи ұшқанмен жөнсіз аспандамайды, реализм рельсінен шықпайды, орынсыз романтикаға ұрынбайды. Бұл да қаламгер басынан кешкен қатал өмірдің өнерге көшкен өзгеше сипаты: қаһарлы

жылдардағы қаһарман солдат шындықты тек шын қалпында тануға және шынайы түрде танытуға жаттыққан», - деген Зейнолла Қабдолов.

Әдебиет дәуір шындығын, оған қатысты басқа да әр қилы тарихи кезеңдер ақиқатын сабақтастыра өрнектейді.

2-жүргізуші: Прозалық, драматургиялық туындылары алыс-жақын шетел халықтарының тілдеріне аударылған көрнекті қаламгердің әдеби мұрасы орта, арнаулы орта, жоғары оқу орындарындағы қазақ әдебиеті пәндері бағдарламаларына, оқулықтарына, оқу құралдарына енгізілген. Осы уақытқа дейін көрнекті жазушының шығармашылығына арналған жүзден аса мақалалар, естеліктер жарияланып, прозасы, драматургиясы бойынша докторлық, кандидаттық диссертациялар қорғалды. Көрнекті қаламгердің прозалық, драматургиялық шығармаларын әдеби сын теориясы тұрғысынан талдап саралаған талантты сыншы Сайлаубек Жұмабековтің «Тахауи Ахтанов: талант тектоникасы (Ахтанов — Ахтановтың көзімен)» роман-портреті (2003) жазушы-драматургтің шығармашылық тұлғасының ұлттық сөз өнері тарихындағы дара болмысын танытқан еді.

Белгілі әдебиеттанушы ғалым Сәмен Құлбарақтың «Тахауи Ахтановтың көркемдік әлемі: прозасы мен драматургиясы» (2003) атты монографиясы да көрнекті жазушының

қаламгерлік шеберлік әлемін қазіргі уақытқа сай тануға бағдарлайды.

Монографияның «Тахауи Ахтановтың жазушылық шеберлігі» атты бірінші бөліміндегі тарауларда («Дүниетаным және шығармашылық», «Жазушы және әдеби үдеріс», «Кейіпкер диалектикасы және қаһармандық», «Соғыс шындығы және көркемдік таным», «Психологиялық драматизм және әлеуметтік талдау», «Ой ағымы, полифонизм және сюжеттік-композициялық ерекшелік», «Жанр және жазушылық шеберлік», «Дәстүр және даму») көрнекті қаламгердің прозалық туындылары талданған. Шығармашылығының басталуындағы поэзиялық туындыларындағы («Майдан лирикалары» топтамасы), әңгімелеріндегі («Алыстан жеткен сарын», «Тауап»), романдарындағы («Қаһарлы күндер», «Боран», «Шырағың сөнбесін»), әдеби сын саласындағы алғашқы мақалаларындағы («Өсу жолында», «Ізденіс жолында», «Көркем аударма көркі», «Ыстық жүрек керек», «Сөз азабы») қазақ ауылының, екінші дүниежүзілік соғыс қасіретінің, қазақ сөз өнері дамуының өзара сабақтас бітім-болмысын жазушылық және сыншылық дүниетаныммен бағалауының алғашқы кезеңде болғандығы дәйектеле түсіндірілген.

1-жүргізуші: 9 «А» сынып оқушысы Құрмантай Елдос Тахауи Ахтановтың «Шырағың сөнбесін» шығармасынан монолог оқиды.

Зерттеудегі Тахауи Ахтановтың романдарына ортақ қайраткерлік пен суреткерлік ұстаным тұтастығын ашып көрсеткен бағалау пікірі назар аударарлық: «Ахтанов суреткерлігінің даралығы қоғамдық-әлеуметтік жағдайдың бұрын айтыла қоймаған көлеңкелі тұстарына алдыңғы лекте батыл бара алды. Туындыларында заман шындығын, адам жанының күрделілігін, заман-адам қатынасының терең сипаттарын бейнеледі. Романдары: «Қаһарлы күндер», «Боран», «Шырағың сөнбесін». Т. Ахтановтың «Шырағың сөнбесін» романының шырағын сөндірмей, өмірді, ұрпақты жалғастырушы — осы, «СОЛ». Нәрестенің әзірге ат-есімі жоқ. Бірақ «СОЛ» аман болса, Қасымбектің шаңырағы құламайды, аты өшпейді. Романның күллі оқиғасы әйелдің көзімен тізілгендіктен де шығар, мұнда әйелдер бейнесі — психологиясы, әсіресе, әсерлі шығыпты. Дуня апай, жоғарыда айтылған Қамқа әжей, Нәзираны қосқанда (бұл екеуін — Света мен Нәзираны бөліп қарау мүмкін емес) Света бейнелері толыққанды, кәдімгі тірі тұлғалар. Күлегеш Мусяның өзі әдемі. Жазушы мақсатының өзі осы — эвакуацияға ұшыраған әйел, бала-шағаның хал-күйін көрсету. Бірақ автордың «мені» — Нәзираның ғана етегінен ұстап, еріп кеп отырса, кітап мұнша қызғылықты оқылмас еді. Орынды-орынды шегіністер арқылы автор көп-көп жайлардан хабардар етеді. Роман желісіне

— оқиғаға бірнеше ұрпақтың (поколение деген мағынада) өкілдері қатысады. Осының өзі романға үлкен ауқым, кең тыныс беріп тұр. Олардың әрқайсысы өзінше, өз әлдерінше бас кейіпкер. Сол бастардың Басы — Нәзира, автордың қалап алған адамы. Оқиғаның, не түрлі мінез-құлықтардың бәрін көзінен тізіп, оқушының көз алдына әкелетін сол. «Шырағың сөнбесіннің» тілі шұрайлы-ақ. Бейнелі сөздер, орынды қолданылған мақал-мәтелдер жиі ұшырайды. Жеңіл, жақсы оқылады. Оқушы көңіліне қанат бітіреді. «Шырағың сөнбесін» секілді ірі туындының құнын кеміте алмасы хақ. Әйткенмен айту парыз тәрізді. Қысқасы, Тахауи Ахтановтың жаңа романы кең тынысты, үлкен шығарма. Бұл романның қай топырақ, қай халық оқушысының да көңілінен шығары даусыз.

Келесі кезекті: Тұманбай Молдағалиевтің «Тахауи аға» өлеңіне береміз.

Өленді оқитын: 9 «Б» сынып оқушысы Есіркепов Ерлан.

2-жүргізуші: Тахауи Ахтанов туралы әңгіме бола қалса, әуелі алдымызға «Боран» романын салып сөйлейтініміз рас. Орынды да шығар. Бірақ Тахауи оған дейін де, мысалы, 1956 жылы жарық көрген «Қаһарлы күндер» романымен-ақ қалың қазақты былай қойғанда, біраз шет жұрттарға да мәлім болған. Жиі айтылмайтын, тіпті әдебиеттің жақсы-жаманын жеткілікті білетіндердің өзі біле бермейтін бір фактіні

әйгілі Әбіш Кекілбаевтың сөзімен келтірейік:

«...Әдебиеттегі тұла бойы тұңғышы болып есептелетін «Қаһарлы күндер» романы Мәскеудің «Воениздат» баспасында аударылып басылып, әскери-патриоттық тақырыптағы шығармаларды талқылаған үлкен жиында баяндама жасаған бір дуалы ауыз тарапынан одақтық әдебиеттегі елеулі табыс ретінде аталды. Тіпті Лениндік сыйлыққа да ұсынылды. Ол аталмыш сыйлықтың жаңа беріле бастаған тұсы еді. Көп ұлтты әдебиеттің талай марқасқасы ондай сияпаттан әлі ауыз тие де қоймаған. Тырнақалды туындысының өзі екі жылда бір берілетін биік жүлдені бүкіл одақтық дәрежеде сарапқа салатын бес-алты таңдаулы шығарманың қатарына ілігуі қазақ прозасына аса дарынды жаңа есім қосылғандығының даусыз айғағы еді...».

Белгілі жазушы Тахауи Ахтановтың «Қаһарлы күндер» романы Ұлы Отан соғысына арналған. Мәскеу түбіндегі үлкен айқас сахнасы, даңқты генерал Панфиловтың сегізінші гвардия дивизиясының ерлігі, табандылығы осы романда көркем суреттеледі. Взвод командирі Ержан, бұрынғы әскери комисариат қызметкері Мұрат, т.б. кейіпкерлердің алдындағы мақсат біреу. Ол — Отанды сыртқы жаудан қорғау. Шығармада сонымен қатар жаумен беріспей күрескен өзге де батырлардың ерліктері сипатталған. Кітап қалың оқырман қауымға арналған.

1-жүргізуші: Бұл кезде Мұхтар Әуезов тірі еді. Тахауи інісінің талантын тап басып бағалағандардың бірі сол ұлы қаламгер еді. М. Әуезов Мәскеуде хирургтің пышағына түсер алдында жазған соңғы хатын төрт жазушы інісіне, соның бірі Тахауиға арнағаны да мәлім. Сонда сұңғыла жазушының: «Мен сенің мақалаларыңнан, кең тынысты романыңның да кей бояуларынан «осы менімен туыстас-ау» деп ойлап жүруші ем», - деген жолдары осы «Қаһарлы күндер» романын меңзеп тұрған еді. «...Прозамызға әскери жанр сияқты үлкен де жаңа бір тарау қосылса, ол тарау, өз заманымыздың тақырыптарындағы темір қазықтай, ортадан ойып орын алса, бұл да осы жастарымыздың екі съезд арасында әдебиетімізге салған үлкен олжасы деймін...

...Бұл ретте Әбдіжәмил Нұрпейісовтің мазмұны терең, өрісі кең «Күткен күн» романын атағым келеді... Совет жауынгерлерінің Ұлы Отан соғысы майдандарында көрсеткен ерліктерін сипаттайтын Тахауи Ахтановтың «Қаһарлы күндер» романын да москвалық достар осы дәрежеде бағалады. Ахтановтың романы онкүндік қарсаңында қазақша, орысша басылып шығып еді, енді Москвадағы «Советский писатель» баспасында да, Шығыс Германияда неміс тілінде де басылғалы отыр. Жас талаптың тұңғыш романының шетел оқушыларына қарай алғашқы басқан қадамы осы болмақ...»

«Қаһарлы күндер» туралы әңгіміміздің бір сорабы — осы.

Келесі кезекті: Қуандық Шаңғытбаевтың Тахауи Ахтановқа арнаған «Жастық дәурен» өлеңіне береміз.

Өлеңді оқитын: 9 «Б» сынып оқушысы Жұманиязов Махмуд.

2-жүргізуші: Жазушылық шеберлік өз алдына ғой, бәлкім, автордың таланына бұйырған бақ шығар, әлде оқырманның пейіліне қаратылған ырыс шығар, кейбір туындылардың кеңестік замандағы қатаң цензурадан қалай аман қалып, қайтіп кітап болып шыққанына таң қаласың. Солардың екі-үшеуін ғана атай кетейік. Біреуі — Ғабит Мүсіреповтің жиырмамыншы-отызыншы жылдардағы аштықты аяусыз әшкереleyтін «Шұғыла» әңгімесі, екіншісі — Тахауи Ахтановтың тоталитарық саясаттың көлгір бетпердесін сыпырып тастаған «Боран» романы, үшіншісі — Мұхтар Мағауиннің патшалық Ресейдің империялық озбырлығын жеріне жеткізе баяндаған «Аласапыран» дилогиясы.

Келесі кезекті: 9 «А» класс оқушысы Даут Нұрталап Тахауи Ахтановтың «Боран» шығармасынан монолог оқиды.

«Боран» әуелі «Дала сыры» деген атпен повесть болып жарияланды да, кейін жазушы қайта өңдеп, толықтырып романға айналдырды. «Кенет ауаға шымырлап ызғар кіріп, теріскейде кара бұлт тұтасып келе жатса да, Қоспан асықпады» деген жолдармен басталатын роман әлі күнге дейін оқырманды әлсін-

-әлсін сол ызғармен тітіркендіріп, сол қара бұлтқа қайта-қайта сескендіре қаратып отырады. Қазақ әдебиеті сынында да, одақтық көлемде де бұл роман туралы жеткілікті айтылды. Осы туынды жарық көрген бойда, сонау 1964 жылы Асқар Сүлейменовтің «Ертеңі қалай боларын кім білсін, осы повестің бүгінге дейінгі тағдыры қызық. Оқушы жұртшылық байқағандай өзі аз додаға түскен жоқ. Біраз сыншының қаламын қағазға шұқитты. Жиналыс-жиындарда біраз дауысты буындырған да, біраз дауысты жібіткен де осы повесть» деуі («Тағы да «Дала сыры» туралы») мына 2007 жылы талантты әдебиетші ғалым Мақсат Тәж-Мұраттың: «Әдебиетімізде нағыз ренессанс 60-жылдардың екінші жартысында басталды», - дей келіп, қазақ әдебиетіндегі сол жаңа өрлеудің басы дерлік туынды ретінде Тахауи Ахтановтың «Боранын» мысалға алуының («Зая ұрпақ» болса да, зая әдебиет болмайды») арасында бірнеше томға жүк боларлық көп пікірлер жатыр. «Боран», қазақ тарихының сұлбасына салсақ, «Қаһарлы күндердің» жалғасы да тәрізді еді. Себебі осы романдағы ерекше бейнелетін екі кейіпкер де — Қоспан да, Қасболат та — сол соғыстың жауынгерлері. Айырмашылығы — Қоспан майдандағы, тіпті майдандағы да емес-ау, әуелден қанға сіңген адал ділін сақтап қалған дара кейіпкер болса, сондай дара кейіпкерлікке лайқат, қару ұстанған қас дұшпаннан қайт-

паған Қасболат, әттең, күдікшіл заманның илеуі мен билеуіне мойынсұнуға мәжбүр болған, билікке қолы тиген соң обал-сауапты ұмытқан көптің бірі еді. Тағдырдың (расына келгенде, саясаттың) тәлкегіне қараңыз: кешегі майдандастардың бірі — қойшы, екіншісі — аудан басшысы. Одан да әріге барсаңыз, қойшы — жағымды кейіпкер, ал басшы бұған кереғар кейіпкер. Асқар Сүлейменов жазғандай, бұл туындының «аз додаға түспегені» де сондықтан. Неге оқырман ірі партия қызметкерінің тұлғасынан жерініп, әншейін бір қойшының бейнесін артық санауға тиіс? Социалистік қоғамның саясаттанған тұғыры осынша осал ма еді? Бірақ, қазір қалай сөксек те, сол заманның, содан бергі заманның да біршама талғамшыл болғанын да мойындауымыз керек. Үстемдік құрып тұрған қоғамның саясатын сынаған осы туындыға сол кезде жаңадан тағайындалған Қазақ КСР Мемлекеттік сыйлығының ең алғашқысы берілсе, беріде М. Мағауиннің «Аласапыранына» да осы сыйлық тапсырылып еді. Талғам заманға байланысты ма, басқаға байланысты ма, түсінбейсің. Ал әңгіме-міздің негізгі тінін қайта жалғасақ, Қоспан мен Қасболат — бір ине сүйреткен бір жіптің екі ұшы. Қоспан иман-ұятты, адалдық-арды қандай азап көрсе де арқасынан (жүрегінен) түсірмей көтеріп жүре беруге төзімі жетер, сонысымен де асқақ пешененің иесі болса, Қасболат сол азапты арқалағандарға да, бас-

қаларға да мейірімі түспейтін өзімшіл, сезімсіз пиғылдың, өзге үшін күйе алмайтынын былай қойғанда, өзі де ештеңені (тіпті ұнатқан аяулы адамын да) сүйе алмайтын бейшара топтың өкілі. Тахауи Ахтановтың, бергілерді айтпай тұра тұрғанда, әрідегі осы екі шығармасымен-ақ әдебиетке қандай жаңа сұрлеу салғанын үнемі мойындамасқа тіпті де болмайды.

1-жүргізуші: Осы екі шығармасының арасында жазушы «Махаббат мұңы» повесін ұсынып еді. Басты кейіпкердің прототипі кім екені белгісіз. Бәлкім, жоқ та шығар. Мысалы, ол кезде Фариза апамыздың кітабы шыға қоймаған, ал шындығына келсек, Тахауи Фариза қарындасының алғашқы жыр топтамасын өзі басқаратын «Жұлдыз» журналына бұл туынды жазылып болғаннан кейінгі әлденеше жылдардан соң жариялаған. Сол повестегі басты кейіпкер ақын Ләззаттың тағдыры арқылы жазушы сол кездегі адал көңіл оқырманды, қазіргі ақындар жазып жүргендей, тәтті мұңға батырады. Оқырман елжірейді, егіледі, күрсінеді, күбірлейді, жабырқайды, жадырайды. Бұл повесть, бір жағынан, кіршіксіз махаббатты мәртебелесе, екінші жағынан, таланына тазалық бұйырмағандарды мүсіркейді. Әйтеуір, жүректерді астаң-кестеңге салады, ойландырады, қажет десеңіз, опындырады. Сол Тахауидың жақсы көрген інісі Есенғалидың беріде «Әйелден ақын шықпайды, әнші не биші болмаса» деп жазатыны, бір

есептен, осы күні сол нәзік Ләззаттардың тірі прототипін таба алмай қиналатындығынан да шығар.

Келесі кезекті: Есенғали Раушановтың «Тахауи Ахтанов қазасына» өлеңіне береміз.

Өленді оқитын: 9 «Б» класс оқушысы Кенжеғали Мерей.

...Таза дерекке сүйенсек, жазушы қазақ әдебиетінің сүбелі жетістігі болған осы үш шығармасын қырық жасқа да толмай-ақ жазып үлгеріпті. Институттың екінші курсына оқып жүріп соғысқа өзі сұранып аттанған Тахауидың әскерден 1948 жылы босағанын ескерсек, әлгі үш ірі туындыға қоса сол ортада монографиялық зерттеу, әдеби-сын мақалалар, біршама әңгімелер жазып тастағанын қосатын болсақ, жазушының төл әдебиетімізді жаңа жолға салудағы есепсіз еңбегін мына заман тұрғысынан жаңаша зерделеуге болады.

...Бұл туындылардан соң «Антпен» түйінделетін қаншама драмалық шығармалар, «Шырағың сөнбесін» дилогиясы, алуан мақалалар дүниеге келді. Әуезовтің сенімі қалай ақталғанын, қазақ әдебиетінің көсегесі қайтіп көгеретінін қалың оқырман мықтап ұғынды.

Кітапханашы.

Қорытынды: Тахауи Ахтановтың әдеби мұрасы — қазіргі Тәуелсіз Қазақстан Республикасының жаңа тарихында да мыңдаған, миллиондаған оқырмандары үшін ескірмейтін рухани құндылық қазынасы. Үстіміздегі жылы туғанына 90 жыл

толып отырған көрнекті қаламгердің проза, драматургия, әдеби сын салаларындағы туындылары — әлем өркениеті кеңістігіндегі кең танымалдылық деңгейіне көтеріле бастаған ұлттық сөз өнерінің құнды қазынасы. Классикалық мұралар қатарындағы мәңгілік ғұмырлы мұ-

раның жаңа буын ұрпақтардың да рухани қызметін атқара беретіні ақиқат.

Гулмира УТАРБАЕВА,
Ақтөбе қазақ-түрік лицейінің
кітапхана меңгерушісі.
Ақтөбе қаласы.

Ұлттық әдебиетті насихаттаудағы кітапханашының рөлі

Қазіргі жаһандану дәуірінде әлемдік мәдениет пен ақпарат кеңістігі қарқынды дамып, жастардың рухани дүниесіне түрлі көзқарастар мен құндылықтар әсер етіп отырған жағдайда, ұлттық әдебиетті дәріптеу мен насихаттау мәселесі бұрынғыдан да маңызды бола түсті, өйткені ұлттық әдебиет — халықтың тарихи жадының, мәдени дәстүрінің, рухани құндылықтарының айнасы болып табылады. Ал осы құндылықтарды жас ұрпақтың бойына сіңіріп, оларды оқуға деген сүйіспеншілігін қалыптастыруда кітапханашылардың атқаратын рөлі орасан зор, себебі олар тек ақпарат беруші маман ғана емес, мәдениет пен білімнің, ұлттық мұра мен руханияттың насихатшысы болып табылады. Кітапханашы — ұлттық әдебиеттің көпірі. Ұлттық әдебиеттің оқырманға жетуі, оның құндылығын дұрыс түсінуі, рухани әсерін сезінуі көбіне кітапханашының кәсіби шеберлігіне, ұйымдасты-

рушылық қабілетіне және насихаттау ісіндегі жаңашылдығына байланысты, себебі кітапханашы оқырманға белгілі бір шығарманы ұсына отырып, тек әдеби туындыны ғана емес, сол арқылы халықтың рухани мұрасын, тарихын, дүниетанымын жеткізеді. Мәселен, Абай, Шәкәрім, Жамбыл, Мұқағали сынды қазақ әдебиетінің алыптарының шығармаларын насихаттау — тек әдебиетті оқыту емес, ол арқылы оқыrmанды адамгершілікке, парасаттылыққа, имандылыққа тәрбиелеу болып табылады. Ұлттық әдебиетті насихаттаудың негізгі бағыттары. Кітапханашының ұлттық әдебиетті насихаттауда атқаратын жұмыстары әртүрлі бағыттар бойынша жүзеге асырылады: .Кітап көрмелері мен тақырыптық бұрыштар ұйымдастыру — белгілі бір мерейтойға, тарихи оқиғаға немесе әдеби дәуірге байланысты кітаптарды жүйелеп, көркем безендірілген түрде ұсыну арқылы оқыrmанның

қызығушылығын ояту. Әдеби кештер мен поэзия сағаттары — ақын-жазушылардың шығармаларын талдап, оқырмандардың ой бөлісуіне мүмкіндік жасау, оқушылар мен жастарды шығармашылық оқуға тарту. Жергілікті авторларды таныстыру — аймақтық жазушылардың еңбектерін насихаттап, олардың әдебиеттегі орнын көрсету, бұл арқылы оқырмандардың туған жерге сүйіспеншілігін арттыру. Заманауи технологияларды пайдалану — ұлттық әдебиетке қатысты подкасттар, онлайн оқулар, виртуалды көрмелер ұйымдастыру арқылы жастардың интернет кеңістігінде де ұлттық құндылықтарға қол жеткізуін қамтамасыз ету. Әдеби клубтар мен үйірмелер — тұрақты түрде оқырмандардың басын қосып, бір туындыны оқып талқылау, сол арқылы оқырмандық мәдениетті қалыптастыру. Ұлттық әдебиетті насихаттаудағы инновациялық тәсілдер. Бүгінгі күні кітапханашының ұлттық әдебиетті насихаттау ісінде тек дәстүрлі әдістермен шектеліп қалмай, жаңа ақпараттық технологияларды тиімді қолдануы аса қажет, өйткені жастардың көпшілігі ақпаратты онлайн кеңістіктен алады, сондықтан кітапханашылар әлеуметтік желілерде қазақ классиктерінің шығармаларынан үзінділер жариялап, виртуалды әдеби байқаулар ұйымдастырып, бейнероликтер мен подкасттар әзірлеу арқылы ұлттық әдебиетті жаңа форматта жеткізуге мүмкіндік жасайды. Бұл әдістер, бір жағынан, дәстүрлі кітап оқуды насихаттаса, екінші жағынан, заманауи медиамәдениеттің

мүмкіндіктерін пайдалана отырып, жастардың әдебиетке қызығушылығын арттырады. Кітапханашының тұлғалық ықпалы. Кітапханашы — тек қана кітап қорын сақтаушы емес, сонымен бірге оқырманға бағыт-бағдар беруші, ұлттық құндылықтарды жеткізуші тұлға, яғни ол оқырманның қызығушылығына қарай дұрыс кітап таңдап ұсына отырып, жас буынның ой-өрісіне, дүниетанымына әсер етеді. Мысалы, мектеп жасындағы балаға халық ертегілерін, жыр-дастандарды ұсыну арқылы кітапханашы оның қиялын дамытып қана қоймай, елін, жерін сүйетін, адалдықты бағалайтын, ізгілікке ұмтылатын тұлға болып өсуіне ықпал етеді. Ұлттық әдебиетті насихаттаудағы кітапхана мен білім беру ұйымдарының серіктестігі Ұлттық әдебиетті кең көлемде дәріптеуде кітапханашының ең басты міндеттерінің бірі — мектептермен, жоғары оқу орындарымен және мәдениет ошақтарымен тығыз байланыс орнатып, ортақ жобалар ұйымдастыру, себебі мұндай серіктестік арқылы кітапханалар жастардың әдебиетке деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың бойына ұлттық рух пен мәдениетті құрметтеу қасиеттерін сіңіруге зор үлес қосады. Әдеби апталықтар, поэзия фестивальдері, ақын-жазушылардың шығармашылығына арналған кештер мен кітап тұсаукесерлерін бірлесіп өткізу оқушылар мен студенттердің әдебиетке деген ықыласын күшейтіп, олардың ұлттық әдеби мұраға жақын болуына мүмкіндік береді. Ұлттық әдебиетті

зерттеу және оны насихаттаудағы кітапханашының ғылыми-әдістемелік қызметі. Кітапханашылар тек кітаптарды ұсынып қана қоймай, ұлттық әдебиетке қатысты библиографиялық көрсеткіштер жасап, әдебиеттер тізімін құрастырып, ғылыми-әдістемелік жинақтар әзірлеу арқылы зерттеушілерге, мұғалімдерге және студенттерге үлкен көмек көрсетеді, ал бұл олардың әдеби мұраны ғылыми тұрғыдан зерделеуіне және насихаттауына жағдай жасайды. Сонымен қатар, кітапханашылар сирек кітаптар мен қолжазбаларды цифрландырып, оларды кең аудиторияға қолжетімді ету арқылы ұлттық әдебиеттің сақталуына және жаңа буын оқырмандарға жетуіне ықпал етеді. Ұлттық әдебиетті насихаттаудың тәрбиелік ықпалы. Ұлттық әдебиетті насихаттау барысында кітапханашының қызметі тек мәдени-ағартушылық деңгейде шектелмей, сонымен бірге жас буынның патриоттық сезімін қалыптастыруға, адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеуге, ізгілік пен адалдыққа жетелеуге бағытталады, өйткені қазақ әдебиетінің әрбір туындысы — халықтың тағдырын, арманын, құндылықтарын паш ететін рухани мұра. Осыны жас ұрпаққа дұрыс жеткізе алған кітапханашы олардың ой-санасын тереңдетіп, ұлттық мәдениетті құрметтейтін тұлға болып қалыптасуына үлкен үлес қосады. Заманауи технологиялардың мүмкіндіктері. Қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында ұлттық әдебиетті насихаттау ісінде заманауи технологияларды тиімді пайдалану аса ма-

ңызды, себебі бүгінгі жас буын ақпаратты көбінесе интернеттен алады, ал кітапханашылар әлеуметтік желілерде әдеби челленджер, бейнежобалар, виртуалды көрмелер ұйымдастыру арқылы әдебиетті жаңа форматта оқырманға жеткізе алады. Мысалы, Абайдың қара сөздерін немесе Мұқағали Мақатаевтың өлеңдерін бейнеформатта ұсыну, онлайн оқулар өткізу, оқырмандар арасында әдеби викториналар ұйымдастыру — жастарды кітап оқуға баулудың заманауи әрі тиімді жолы болып табылады. Қорыта айтқанда, ұлттық әдебиетті насихаттауда кітапханашының рөлі ерекше, өйткені ол халықтың рухани қазынасын сақтап қана қоймай, оны жас ұрпаққа жеткізетін, әдебиеттің құндылығын ұғындыратын, оқуға деген сүйіспеншілікті қалыптастыратын басты тұлға болып саналады. Ұлттық әдебиетті насихаттау — тек кәсіби міндет емес, ол — ұлттық сана мен руханиятты сақтау миссиясы. Сондықтан әрбір кітапханашы өз қызметінде ұлттық әдебиетті заманауи әдістермен кеңінен дәріптеп, жастардың жүрегіне жол таба білсе, бұл еліміздің рухани дамуы мен мәдени өркендеуіне қосылған зор үлес болмақ.

**Айман Жаугаштовна
ЕСМАГАМБЕТОВА,**
**«Қалалық орталықтандырылған
кітапхана жүйесі» КММ
Құрайлы тұрғын үй алабындағы
№8 модельді кітапхана меңгерушісі.
Ақтөбе қаласы.**

Даналық сөздердің иесі

Мөңке би — XVII ғасырдың аяғы мен XVIII ғасырдың бірінші жартысында өмір сүрген тарихи тұлға. Әкесінің есімі — Тілеу. Орыс жазба деректеріндегі мәліметтер Мөңке бидің Әлімұлы тайпаларының ішіндегі ықпалды билердің бірі болғандығынан хабар береді. Сонан кейін оның аты Алаш зиялылары М.Ж. Көпейұлы, А. Байтұрсынов және Ж. Аймауытов шығармаларында кездеседі. Ол туралы аңыз-әңгімелер, өлең-толғаулар тек Кіші жүз ішінде ғана емес, бүкіл қазақ даласында кеңінен таралған. Мөңке би туралы академик А. Жұбанов еңбектерінде айтылады. Ол: «Мөңке — өз заманының аса тапқыр, ердің құнын екі ауыз сөзбен шешкен адам», - деп тұжырым жасайды. Зерттеушілер Мөңкенің туылған жылы деп 1675 жылды айтады. Ал дүниеден қайтқан жылы деп 1756 жылды белгілейді. Ой тұжырымын сиқырлы сөзбен өрнектеген, шашасына шаң жұқпас шешен, қара қылды қақ жар-

ған әділ би, айтқаны айдай келген көреген, данагөй, жырау Мөңке бидің өмірі — бүкіл қазақ халқының жас ұрпақтарына өнеге. Мөңке биден қалған даналық, шешендік сөздер халық аузында бүгінгі күнге дейін сақталған. Оның есімі көркем туындыларда да көп ұшырасады. Уақыт өткен сайын бұл бидің өміріне қызығушылық арта түсуде. Қазақ халқы оның толғау, жырларын қай кездерде де өз қажетіне жаратып отырды. Дала данагөйі Мөңке би жайлы ел аузында хикая көп. Оның есімі көзінің тірісінде-ақ аңызға айналып, ел ішінде кең таралған. Ел есінде ол болашақты болжағыш көріпкел, құт дарыған, киелі кісі атанды. Ұлы далада ондай адамдар әулие деп айтылған екен.

№2 қалалық А.С. Пушкин атындағы кітапханада «Шежірелі өлке» жобасы аясында шешен, қазақ халқының әйгілі биі Мөңке Тілеуұлына 350 жыл толуына орай «Шешендік сөздер» әңгіме сағаты ұйымдастырылды. Ақ-

төбе көпсалалы «Болашақ» колледж студенттері мен кітапхана оқырмандарына шешендік сөздері туралы, ел аузында жинақталған деректер туралы

халық арасында болашақты болжағаны, көп айтыла бермейтін көрегендік сөздері туралы айта кетсе, Гүлсамал Төрединқызы өзінің анасы жағынан

Б. Кемал «Дала данышпаны — Мөңке», Берік Қорқытов «Қаһарман батырлар мен ғұлама билер», т.б. әдебиеттерімен таныстырылды. Шара мақсаты Қазақтың дана биі, көреген ойшылы Мөңке бидің өмірі мен мұрасын насихаттау. Оқырмандарға оның даналық сөздері мен болашақты болжау қабілеті туралы мағлұмат беру. Шараға қонақ ретінде ҚР Құрметті азаматы, Мәдениет саласының үздігі, Қазақстан жазушылар Одағының мүшесі, ақын-журналист, сазгер, 2024 жылғы «Жаңа Қазақстанның жыл адамы» Аймаханова Гүлсамал Төрединқызы мен жазушы, Ақтөбе облысының тарихи өлкетану музейінің «Руханият» танымдылық-патриоттық клуб төреғасы, филолог-өлкетанушы Абдуллина Жібек Османғалиқызы шақырылды. Шара барысында оқырмандарға Жібек Османғалиқызы Мөңке бидің

жиен болатыны, Ақтөбе облысы Шалқар ауданында Мөңке би атында көше бар, 2003 жылы Ақтөбе қаламызда ескерткіш орнатылғаны, мүсінші К. Егізбаевтаң сұхбат алғаны туралы, бұрын жарық көрген мақалалар жайлы ақпарат бере кетті. Кітапхана қызметкері Айша Асыланқызы «Қазақстанның қасиетті нысандары» атты кітап көрмесі, қасиетті киелі орындар мен ескеркіштер туралы кітаптармен таныстыра кетті. Шарада сергіту сәті ретінде Нұрсұлу Ғалымжанқызы «Мақалды тап» ойынын ойнатты. Шара қонақтары кітапханаға өздерінің кітаптарын сыйға тартты.

**Жанар Қазбеқызы
НУРЫМГЕРЕЕВА,
№2 қалалық А.С. Пушкин
атындағы кітапхана меңгерушісі.
Ақтөбе қаласы.**

Абай – қазақтың бас ақыны

Абай – қазақтың бас ақыны, қазақ халқының рухани көсемі. Ол – халқымыздың мәдениеті мен әдебиетінің асқаршыңы, ұлттың рухани жаңғыруына жол ашқан кемеңгер.

Биыл қазақтың бас ақыны, ұлы ойшыл, ағартушы Абай Құнанбайұлының туғанына 180 жыл.

Абай қазақ халқының басындағы мәңгі өшпес жарық жұлдызы. Абай – қазақтың ұлттық философиясының негізін салушы, жаратылыстың құпиясына, табиғат пен қоғамның, адам мен заманның сырына терең бойлаған кемеңгер ойшылы. Ақын ел арасындағы көреалмаушылық, іштарлық, көрсеқызарлықтан бойыңды алшақ ұстауға үндеп, қазақ қоғамын ерінбей еңбек етуге шақырды.

Осы орайда №1 Абай атындағы қалалық кітапханасында ұлы ақынның туғанына 180 жыл толуына орай «Ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек» атты Абай өлеңдерінен қала-

лық мәнерлеп оқу сайысы өткізілді.

Іс-шараның негізгі мақсаты: Ұлы ақынның өнегелі өмірімен таныстыру, шығармаларына шолу жасау, өлеңдерін мәнерлеп оқу. Сөз өнерінің қыр-сырымен таныстыру.

Аталған шараға Сазды тұрғын үй алабындағы №10 модельді кітапхананың тұрақты оқырмандары Алеуатдин Аяулым, Түгелбаева Әсемай, Бақытқызы Кәусар, Сүндетов Мұрагер қатысып, ақынның «Өзгеге көңілім тоярысың», «Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін», «Өлең сөздің патшасы, сөз сарасы», «Шоқпардай кекілі бар, қамыс құлақ» атты өлеңдерін жатқа оқып, «Алғыс хат» және сыйлықтармен марапатталды.

Айнұр Әбдіқызы ТАҒАН,
Сазды тұрғын үй алабындағы
№10 модельді кітапхана
кітапханашысы.
Ақтөбе қаласы.

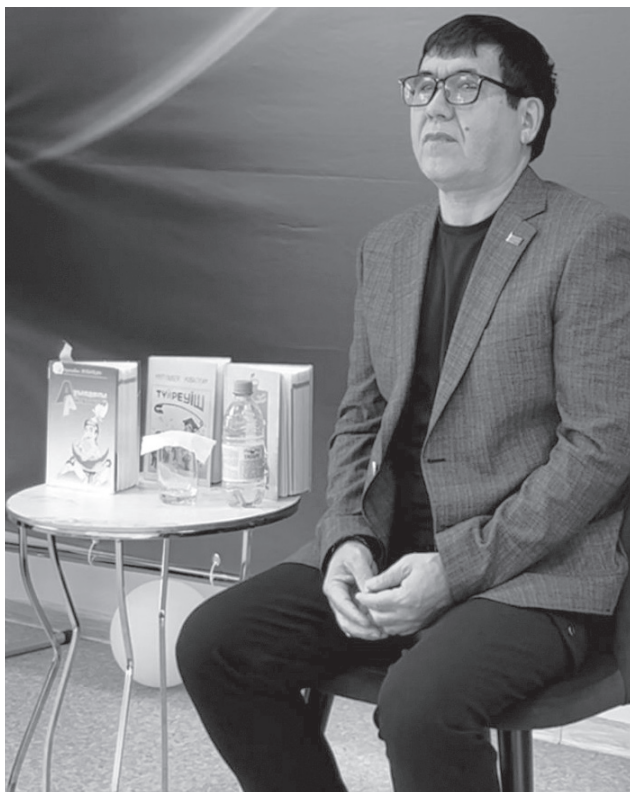
Қазақтың моралисі

Ақтөбе қаласындағы №5 Самуил Яковлевич Маршак атындағы қалалық балалар кітапханасының ұйымдастырумен «Оқитын өлке» акциясы аясында жазушы-сатирик Үмбетбай Уайдиннің 90 жылдығына арналған «Қазақтың моралисі» атты сыр-сұхбатқа Қазақстан Республикасы Мәдениет қайраткері, сатирик, актер Нұрлыбек Хайруллаұлы қонақ келді. Шара барысында Үмбетбай Уайдиннің шығармалары және өмір жолы таныстырылды. Бейнебаяннан жазушы-сатирик Үмбетбай Уайдин туралы естеліктер көрсетілді. Қонағымыз сатирик, актер Нұрлыбек Хайруллаұлы,

жазушы-сатирик Үмбетбай Уайдинмен кездескен сәттерін еске алып, өзінің шығармашылық жолы туралы да оқырмандарға айта өтті. Оқырмандар қонаққа сатира жолына қалай келгендігі, қандай оқиғалар орын алғаны және де өздерін қызықтыратын сұрақтарын қойды. Сонымен бірге «Ер

Едіге» жыр мектебінің ұстазы, жыршы Әділбек Мұхидуллаұлы, Үмбетбай Уайдиннің сөзіне жазылған «Шалқар вальсі» әнін күмбірлеген қоңыр домбырасымен орындады. Серіктес Ақтөбе көпсалалы «Тарлан» колледжінің оқырмандары Айкөркем Қасенқызы, Қадыр Тұрғанбаев, Назар

Абдығалиев, Әлішер Қожашаев және Мәди Құдайбергендер актер, сатирик Нұрлыбек Хайыруллаұлының «Әскердегі бір күн», «Ауылдағы айтқыштар» атты шығармаларынан сахналық қойылым қойды. Сонымен бірге №33 қазақ орта жалпы білім беру мектебінің 9 класс оқырмандары Іңкәр Сағынова және Нұртілек Үсенов жазушы-сатирик Үмбетбай Уайдинің «Тұрыңдар мұғалім келе жатыр» өлеңін жатқа мәнеріне келтіріп айтып берді. Тақырыпқа байланысты кітап көрмесін кітапханашы Раушан Қартбайқызы Жұмағұлова таныстырды. Шара соңында «Қалалық орталықтандырылған кітапхана жүйесі» коммуналдық мемлекеттік мекемесінің директоры Гүлнара Нохымқызы Салиева сөз сөйлеп белсенді қатысқан оқырмандарды алғыс хаттармен марапаттады.

**Ақжібек Шындәулетқызы
КЕНШІНБАЕВА,
№5 Ақтөбе қалалық балалар
кітапханасының меңгерушісі.
Ақтөбе қаласы.**

Бимариям Бекзатқызы МАНАРБЕК

Бимариям Бекзатқызы
МАНАРБЕК

